

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Kätlin Aavik

Eesti meeste ja naiste seksuaalõiguste ning soorollidega seotud hoiakud

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Kadri Soo, MA

Tartu 2021

Olen töö koostanud iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Kätlin Aavik

29.05.2021

ABSTRACT

Sexual rights and gender attitudes amongst men and women in Estonia

The focus of this thesis is on gender and sexual rights attitudes held by the Estonian people. The aim is to analyze which socio-demographic factors impact gender and sexual rights attitudes and whether there are differences between Estonian men and women. The results of this thesis help to understand the dominant attitudes in Estonia and based on the findings develop methods to create a more equal and open society.

The attitudes towards sexual rights and gender have not been researched extensively in Estonia. Most studies in the field concentrate on deviance or specific groups, it is important to broaden the scope for a deeper understanding of the attitudes in the society.

The empirical data used in the analysis was gathered from Estonian Men's (Themas etc, 2015) and Women's (Lippus etc, 2015) studies carried out in the year 2014. The sample in the Bachelor's thesis consists of men and women aged 16-44.

The first part of the thesis gives an overview of the main definitions, theories and empirical findings in the field of sexual rights and gender attitudes. In the second part of the study, I will introduce the research questions. The third part describes the study participants, data collection and the method of analysis. The fourth part of the thesis is dedicated to analyzing gender differences and factors that may influence attitudes related to sexual rights and gender. The last chapter is a discussion about the results.

The main results of my study show that the majority of Estonian people are liberal and equality focused in their sexual rights and gender attitudes. Biggest gender differences come out in topics regarding abortion and homosexuality, where more women have liberal attitudes than men. The results also showed that sexual rights and gender attitudes correlate with mother tongue, sexual orientation and the educational level of both the respondent and their parents.

Keywords: gender attitudes, sexual rights attitudes, gender differences

SISUKORD

ABSTRACT	3
SISUKORD	4
SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILINE ÜLEVAADE	7
1.1 Seksuaalõiguste ning soorollidega seotud mõisted.....	7
1.2 Teoreetiline taust.....	9
1.3 Hoiakud ning käitumine.....	14
1.4 Soorollihoiakute omadamist mõjutavad tegurid ning empiirilised leiud.....	16
1.5 Eesti ühiskondlik-ajalooline kontekst ning seksuaalsuse ja sooga seotud hoiakud.....	18
2. PROBLEEMIPÜSTITUS	21
3. METOODIKA	22
3.1 Andmed.....	22
3.2 Valim.....	23
3.3 Analüüsis kasutatud tunnuste kirjeldus	25
3.4 Analüüsimeetod.....	26
4. ANALÜÜS	27
4.1 Eesti meeste ning naiste seksuaalõiguslikud ning soorollihoiakud.....	27
4.2 Sotsiaaldemograafiliste näitajate seosed hoiakutega.....	30
5. ARUTELU	36
5.1 Meeste ja naiste erinevused.....	36
5.2 Tegurid, mis mõjutavad soorollide ja seksuaalõigustega seotud hoiakuid.....	38
KOKKUVÕTE	41
KASUTATUD KIRJANDUS	43

SISSEJUHATUS

Viimase sajandi jooksul on maailm liikunud soolise ebavõrdsuse vähendamise suunas kõikides eluvaldkondades, naistele on avatud tee varem mehelikeks peetud ametipostidele ning üha tavapärasem on jääda meestel lapsehoolduspuhkusele. Ka seksuaalsuse ning sooga seonduv saab palju kõlapinda, popkultuuris eemaldatakse soolise eneseväljenduse piire ning ajakirjanduses pakutakse nippe, mõtisklusi ning hoiatusi seksuaalsuse teemadel. Tänu globaliseerumisele ning internetiga ühte kasvamisele ollakse avatud mõjutustele ka piirideüleselt. Tekib küsimus, kuidas informatsiooni ning arvamuste tulvas ikkagi nähakse tänapäeva Eestis meestele ning naistele omistatavaid rolle ning sobilikku seksuaalkäitumist. Seksuaalsuse ning sooga seotud küsimused kuuluvad küll privaatsfääri, kuid nende olulisus ei piirne üksikisiku elukvaliteediga. Seksuaalsus ning sellega seotu ei ole eraldiseisev fenomen, ühiskonnas valdavad seksuaalsed hoiakud peegeldavad toimunud laiemaid sotsiaalseid muutusi (Balogun & Hoang, 2018).

Rahvusvahelistes uuringutes on leitud, et valitsevast seksuaalideoloogiast sõltub suurel määral inimese seksuaaltervis, kuid ka laiemalt seksuaalhariduse, teabe ning teenuste kättesaadavus ja kvaliteet (Part jt, 2010). Hoiakutest, mida inimene omaks võtab, võivad sõltuda tema valikud ning otsused tööl, avalikus elus ning ka paarisuhetes (Albarracín & Johnson, 2019). Internaliseeritud piiratud ning traditsioonilised hoiakud meeste-naiste rollidesse võivad põhjustada soolisi erinevusi seksuaaleluga seotud otsustamisprotsessides, kohustustes ja õigustes (Part jt, 2007). Seksuaaltervise ning võrdõiguslikkuse edendamiseks on vajalik valitsev avatud ning positiivne ühiskondlik meelestatus. Hoiakute muutmine on üks viis kuidas mõjutada inimeste käitumist, seega on tegemist ühiskondlikult olulise uurimisteamiga (De Visser jt, 2014). Seksuaaltervise ning soo vaheliste seoste uurimine võimaldab ühtlasi paremini läbi viia teavituskampaaniaid ning kujundada edukamaid meetodeid ennetustegevuse valdkonnas, muutmaks inimeste seksuaalkäitumist (Part, 2010).

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on teada saada Eesti meeste ning naiste seksuaalõiguste ning soorollidega seotud hoiakuid. Ühtlasi on vaatluse all mainitud hoiakute seos erinevate sotsiaaldemograafiliste näitajatega.

Uurimistöö põhineb kvantitatiivsel uurimisviisil, statistiline analüüs on läbi viidud kasutades risttabeleid ning regressioonanalüüse. Töö empiiriline osa baseerub kahe 2014. aastal läbi

viidud üleriigilise uuringu - Eesti Naiste Tervis 2014: seksuaal- ja reproduktiivtervis, tervisekäitumine, hoiakud ja tervishoiuteenuste kasutamine (Lippus jt, 2015) ning Eesti meeste hoiakute ja käitumise uuringu: tervis, haridus, tööhõive, ränne ja pereloom (Themas jt, 2015) - ühendatud andmestikel.

Antud bakalaureusetöö koosneb viiest peatükist. Esimese osa olen pühendanud teoreetilisele tausta avamisele. Esmalt defineerin teemaga seonduvad mõisted, seejärel toon välja seksuaalsust, soorolle ning hoiakuid puudutavad teooriad ning empiirilised leiud. Esimese peatüki lõpetan Eesti ühiskondlike muutuste ning kohalikus kontekstis läbi viidud uuringute ülevaatega. Uurimistöö teine osa kuulub probleemipüstitusele ning uurimisküsimuste sõnastamisele. Kolmas peatükk kirjeldab lähemalt bakalaureusetöös kasutatud meetodeid, andes ülevaate andmetest, valimist ning statistilise analüüsi meetoditest. Neljandas osas kirjeldan andmeanalüüsi protsessi kasutades Eesti meeste (Themas jt, 2015) ja naiste (Lippus jt, 2015) ühendatud andmestikke, ühtlasi annan ülevaate analüüsist saadud tulemustest. Viimases peatükis arutlen analüüsis saadud tulemuste üle, kasutades eelnevalt tutvustatud teoreetilist baasi. Töö lõpetab lühike kokkuvõte ning kasutatud kirjanduse loetelu.

1. TEOREETILINE ÜLEVAADE

1.1 Seksuaalõiguste ning soorollidega seotud mõisted

Terminite defineerimine on oluline, sest definitsioonid piiritlevad nähtuse ning näitavad nendest arusaamist (Canary, 1997). Seega toon esmalt välja seksuaalsust ja soorolle puudutavad mõisted ning nende tähendused.

Teaduses eristatakse bioloogilist ning sotsiaalset **sugu**. Bioloogilise soo puhul eristatakse anatoomilisi, geneetilisi ja füsioloogilisi meeste ning naiste tunnuseid (Renzetti & Curran, 1995). Sotsiaalne sugu sõltub ümbritsevast kultuurilisest kontekstist, on ajas muutuv ning muudetav ning mõjutab inimeste valikuid, hoiakuid ning käitumist (Andrews, 2018). Enamasti liigitatakse Lääne ühiskondades sugu kui sotsiaalne kategooria kaheks - maskuliinseks ning feminiinseks (Beasley, 2005). Sugu on üheks peamiseks aspektiks inimese isikliku ning sotsiaalse identiteedi kujunemisel (Bonvillain, 1998). Soo kohta on loodud ühiskondlik-kultuurilised uskumused ehk **konstruktid**, mis kujutavad arusaamu meeste ja naiste vaheliste suhete ning neile sobilike rollide kohta, ühtlasi annavad sotsiaalsed konstruktid edasi sotsiaalseid väärtusi, mille täitmist inimestelt oodatakse (Bonvillain, 1998). Soorolli ideoloogiad jagunevad **egalitaarseteks** (kujutatud kui liberaalne, moderne, feministlik vaatenurk) ning vastanduvana **traditsiooniliseks** (konservatiivseks) ideoloogiaks (Gibbons, Hamby, & Dennis, 1997).

Seksuaalsus on osa inimese olemusest, mõjutab tervist ning heaolu, ühtlasi on seksuaalsus oluliseks osaks sotsiaalsetes suhetes (DeLamater, 2015). Kimmel ja Messner (1995) lisavad, et seksuaalsus on sotsiaalselt konstrueeritud, õpitud kogum käitumisi ning käitumise kognitiivseid tõlgendusi, mis varieerub kultuurides, ajas ning muutub inimese eluea jooksul. **Seksuaaltervise** mõistet defineeritakse kui füüsilise, emotsionaalse, vaimse ning sotsiaalse heaolu seisundit, mis on seotud seksuaalsusega (Maailma Terviseorganisatsioon, 2006). Seksuaaltervis eeldab positiivset lähenemist seksuaalsusele ning seksuaalsuhetele üldiselt, võimaldades nauditavaid ja turvalisi seksuaalkogemusi, ilma diskrimineerimisega, vägivalla ning sunnita. Seksuaaltervisega on tugevalt seotud **seksuaalõigused**, mis on osaks rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigustest. Maailma Terviseorganisatsioon (2015) on sõnastanud seksuaalõigused, mille järgi on kõigil inimestel sundusest, diskrimineerimisest ja vägivallast vabana õigus muuhulgas konsensusel põhinevatele seksuaalsuhetele, kehalisele puutumatussele,

seksuaalharidusele ning seksuaaltervise teenustele, rahuldust pakkuvale ning turvalisele seksuaalelule. Maailma Terviseorganisatsiooni (2006) järgi peavad seksuaaltervisliku heaolu säilitamiseks iga inimese seksuaalsed õigused olema austatud ning kaitstud, kohustuseks on austada ühtlasi teiste inimeste seksuaalõigusi.

Soolise võrdõiguslikkuse puhul on nii meestel kui ka naistel ligipääs samadele õigustele, vastutusele, prestiižile, autonoomsusele ning sotsiaalsele väärtusele (Renzetti & Curran, 1995). Sooliselt võrdõiguslikus ühiskonnas on kõik inimesed vabad arendama oma isiklike võimeid ning tegema valikuid, ilma et neid piiraks traditsioonilised soorollid ning -stereotüübid ning naiste ja meeste vaheline hierarhiline võimusuhe (Sepper, 2010). Meestel ning naistel võib olla palju erinevaid rolle, kuid neid kõiki peetakse väärtuslikeks (Bonvillain, 1998). Võrdõiguslikkuse saavutamise teevad keeruliseks **soostereotüübid**, mis on ülelihtsustatud eelarvamuslikud levinud arusaamad meeste ja naiste omaduste, võimete ning rollide kohta (Renzetti & Curran, 1995). Ajalooliselt on maskuliinsetena kujutatud omadused olnud Lääne ühiskondades enam väärtustatud kui feminiinsed (Beasley, 2005). Taolist süsteemi nimetatakse **patriarhaalseks** ning seda iseloomustab meeste domineerimine võimu ning hüvede üle ühiskonnas (Bonvillain, 1998).

Sotsiaalsed normid on hoiakud, mis on sotsiaalsete gruppide poolt aktsepteeritud käitumismallid. Mida tugevamad on normid, seda tugevamalt kohandab indiviid oma käitumist nende järgi (Bell, 1967). **Heteronormatiivsus** väljendab vaadet, et heteroseksuaalsus on sotsiaalses elus kohustuslikuks normiks ning mitte-heteroseksuaalsed vaated on hälbivad ning seega vähem väärtuslikud (Beasley, 2005). Protsessi, mille käigus ühiskonna hoiakuid ning norme, ka sooga seotud, õpetatakse ning omandatakse, nimetatakse **sotsialiseerumiseks** (Renzetti & Curran, 1995). Tiidenberg (2014) toob välja, et sugu ning seksuaalsus on omavahelises seoses, mõlemad avalduvad **hoiakutesüsteemina**, mis määrab ühiskonnas elujõuliseks peetavad sotsiaalsed kategooriad. Hoiakutesüsteemi moodustavad kaks või enam hoiakut, mis on loodud sama objekti kohta ning on mälus ühendatud (Pam, 2013).

1.2 Teoreetiline taust

20. sajandi teisel poolel tõusis esile **teise laine feminism**, mis rõhutas, et patriarhaalse ühiskonna vastu võitlemisel tuleb keskenduda seksuaalsusele, kui kesksele soolise ebavõrdsuse faktorile (Balogun & Hoang, 2018). Tähelepanu suunati naiste õigusele seksuaalsuhteid nautida ning ka õigusele neist keelduda, samuti seksuaal- ning soostereotüüpidele, mis seavad piiranguid naiste võimalustele (Stainton-Rogers & Stainton-Rogers, 2004). Feministliku liikumise raames töötati välja ka mitmeid teooriaid, mis toovad esile meeste ajaloolise privileeerituse ja rõhuvad, et sooline sotsialiseerumine toimub seaduste ning normide kontekstis, mille on loonud ja kindlustanud mehed (Frith & Kitzinger, 2001). Feministlik teooria on olemuselt **konfliktiteooria**, kus soorollilist kuulumist nähakse kui huvide konflikti meeste patriarhaalse võimu ning naiste huvide vahel (Stainton-Rogers & Stainton-Rogers, 2004).

Seksuaalsete stsenaariumide teooria (*sexual script theory*) on laialdaselt kasutusel feministlikus paradigmas, selle kohaselt on sotsiaalne käitumine, kaasa arvatud seksuaalkäitumine sooline ning üle võetud ümbritsevas kultuuriruumis valitsevatest käitumuslikest mallidest (Frith & Kitzinger, 2001). Ühiskondlikud stsenaariumid seksuaalsuse kohta loovad plaani, millal, kus, miks ja kellega ning mis viisil on seksuaalsus aktsepteeritav (DeLamater & Plante, 2015). Stsenaariumide teooria keskseks ideeks on sotsiaalne konstruktivism, mille kohaselt luuakse ning ühtlasi kujundatakse sotsiaalne tegelikkus ühiskonnaliikmete poolt läbi igapäevase suhtlemise (Berger & Luckmann, 2018), jättes bioloogilise mõju tagaplaanile (Beasley, 2005).

Beres (2014) toob välja kolm tasandit, millel stsenaariumid töötavad. Esimeseks tasandiks on kultuuriline tasand, kus luuakse arusaamad soorollidest heteroseksuaalsuse raames ning esitatakse reeglid, kuidas neid rolle tuleks etendada. Teine tasand kirjeldab inimestevahelisi suhteid, kus läbi sotsialiseerumise õpitakse, millised tegevused on heteroseksuaalsetes suhetes olulised ning mis järjestuses neid tuleb läbi viia. Kolmas tasand, ehk sisemine (*intrapsychic*), mõjutab soorollide tootmist isiklikul tasandil (näiteks fantaasiate loomine).

Kultuuriruumi liikmed, kes on juba omaks võtnud ühiskonnas aktsepteeritavad stsenaariumid on omakorda eeskujuks tulevastele generatsioonidele. Inimese esimesed kogemused loovad kujutluspildi sellest, mida võib oodata lähedastest suhetest (Wiederman, 2005).

Kimmel ning Messner (1995) võtavad kokku sotsiaalkonstruktivistliku seisukoha sooidentiteedi arengu kohta: sootunnused kuuluvad bioloogiliselt meessoole ning naissoole, kuid meeste ja naiste sooidentiteetid kujunevad läbi keerulise sotsialiseerumise protsessi kultuuriruumis, kus õpitakse stsenaariume, mis on ühiskonnale omased. Näiteks mehelikke mehi portreeritakse seksuaalsuhetes seiklusjanuliste, aktiivsete ning agressiivsetena (Lippa, 2001), romantilistes suhetes on nemad abieluettepaneku tegijateks (Oakely, 2015). Samal ajal kujutatakse naise kui seksuaalseid objekte, kes võrreldes meestega on passiivsemad, omavad tugevat kontrolli oma käitumise üle ning teostavad väravavahi (*gatekeeper*) rolli ehk võtavad vastu või lükkavad tagasi algatuse seksuaalsuhteks (Garcia, Reiber & Massey, 2012). Naised, kes juhivad mehelikust mõtteviisist, riskivad ühiskonna ning lähedaste halvaks panuga, kuna liigne huvi seksuaalsete kogemuste vastu vihjab maskuliinsusele, meeleheitele, ning muudele vigadele (näiteks halvale kasvatusel) (Wiederman, 2005).

Seega on seksuaalsete stsenaariumide puhul tegemist teoriaga, mille kohaselt võetakse omaks ühiskonnas levinud sotsiaalsed normid seksuaalse kohta ning lähtutakse neist alateadlikult oma käitumise ning hoiakute kujundamisel. Normide omandamine ei toimu teadlikult, üldine arusaam ning hinnangud võetakse omaks enne, kui selle suhtes osatakse kriitiline olla (Berger & Luckmann, 2018).

Sotsiaalse õppimise teooria järgi on inimkäitumine õpitud. Maccoby ja Jacklini (1974) järgi omandatakse soorollid neljal viisil:

1. Läbi ümbritseva imiteerimise
2. Kuna vanemad on lapsele lähedalseisvad ning võimukad, vormivad lapsed suure tõenäosusega oma arusaamad vanemate järgi
3. Lapsed on enam tundlikud samasoolistele rollinäidetele
4. Lapsed imiteerivad pigem eeskujusid, kes on rohkem nende moodi

Ka vanemate poolt heaks kiidetud hoiakute väljendumine tugevneb, kuna saadakse positiivset tagasisidet. Lapsed omandavad oma vanemate hoiakud, väärtused ning ka eelarvamused läbi nende jälgimise ning imiteerimise, nii kanduvad perekondlikud hoiakud edasi läbi generatsioonide (Bohner & Wänke, 2002).

Perekonda peetakse peamiseks polariseerunud sooväärtuste kandjaks ning taastootjaks. Kuid sotsialiseerumine ning hoiakute omandamine jätkub ka lapsepõlve lõppedes (Bohner & Wänke, 2002).

Elutee teooria (*life course theory*) kohaselt toimuvad inimese elu kulgemisel erinevad üleminekud, millega kaasnevad erinevad sotsiaalsed ootused ning normid (DeLamater & Plante, 2015). Inimesed sotsialiseeruvad läbi kogu eluea erinevates gruppides (näiteks kool, töökoht, kogukond, sõpradering, kirik) (Adams & Coltrane, 2004). Täiskasvanuks saades ning naastes privaatsfääri, võtavad mehed sarnaselt avalikule sfäärile võimu ning kontrollpositsiooni ka seksuaalsuhetes (Adams & Coltrane, 2004). Oakley (2015) järgi säilitatakse ühiskonnas täiskasvanutelt oodatud soorolle läbi negatiivsete hinnangute, ühiskonnas heakskiidetud normidest kõrvalekaldujaid võib tabada naeruvääristamine. Kuna soorollid on avalikult nähtavad, peavad inimesed end kompetentseks hindama, kuidas teised inimesed oma rolle täidavad. Massimeedia omakorda süvendab stereotüüpe ning taastoodab traditsiooniliselt aktsepteeritavat rollitäitja kuvandit (Oakley, 2015). Oakley (2015) toob ühtlasi välja, et täiskasvanud hindavad noorte naiste kohanemist nende kommete ning suhete edukuse järgi, samas noorte meeste täiskasvanu rolliga kohanemisel on oluliseks edukus tööl ning soov kõrgemale pürgida.

Mehelikkuse ja naiselikkuse konstrueerimine

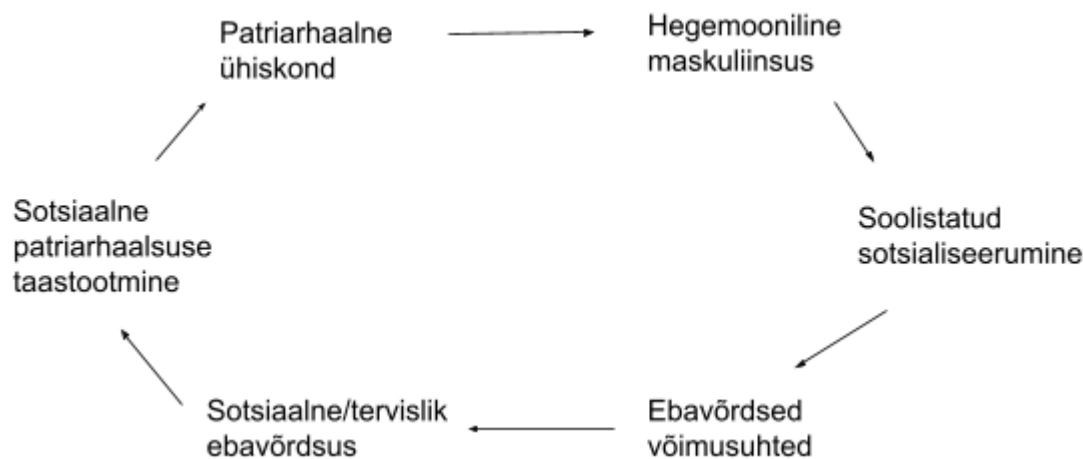
Traditsiooniliselt on Lääne ühiskondades mehi ning naisi julgustatud järgima erinevaid rolle, mis on kohased maskuliinsuse ning feminiinsuse ideaalidele (DeLamater & Plante, 2015). Maskuliinsuse ning feminiinsuse ideaalide järgi on poisid ja tüdrukud erinevad, nii sisemiselt, isiksuselt kui ka käitumiselt (Adams & Coltrane, 2004). Adams ja Coltrane (2004) osutavad, et traditsioonilises maskuliinsuse-feminiinsuse käsitlustes kujutatakse mehi kui avalikule sfäärile orienteeritud, olles aktiivsed, tugevad, iseseisvad, võimukad, dominantsed ning agressiivsed, rõhutades kontrolli omamise tähtsust. Samas naisi seostatakse privaatsfääriga ning vastupidiste omadustega - passiivsuse, nõrkuse, sõltuvuse, ning alluvusega. Maskuliinsuse ning feminiinsuse reeglid on ranged. Nende erinevus on võimus. Meeste ning naiste seksuaalsus taastoodab meeste võimu naiste üle ning samaaegselt dominantsemate meeste (valged, heteroseksuaalsed, keskklassi kuuluvad) võimu teiste marginaliseeritud meestegruppide üle, sh homoseksuaalsed mehed (Kimmel & Messner, 1995). Ühiskonnas levinud hoiakuid, et meestel

on lubatud seksuaalne vabadus, samas kui sarnane käitumine naiste poolt on kollektiivselt hukka mõistetud nimetatakse **topeltstandarditeks** (Renzetti & Curran, 1995).

Maskuliinsuse uurimisel kasutatakse laialdaselt Raewyn Connelli (1987) **hegemoonilise maskuliinsuse** mõistet. Beasley (2005) on kirjutanud, et hegemoonilist maskuliinsust defineeritakse kui ühiskonnas kõige hinnatumat ning tasustatud maskuliinsuse vormi, mis õigustab maskuliinsuse sotsiaalset domineerimist. Ühtlasi on maskuliinsuse erinevate vormide vaheline suhe oluliseks patriarhaalse sotsiaalse korra osaks (Connell, 1987). Hegemooniline maskuliinsus domineerib nii naiste/feminiinsuse kui ka marginaliseeritud maskuliinsuse üle, seda iseloomustab misogüüsus, homfoobia ning heteroseksuaalsus kui normatiiv (Connell, 1987; Beasley, 2005). Hegemoonilise seksuaalsuse karakteristikuid on välja toonud Ken Plummer (2004):

- Feminiinsusega seotud omadused (nt. emotsionaalsus, passiivsus) on meeste seksuaalkäitumises stigmatiseeritud.
- Homoseksuaalset käitumist kujutatakse ette naiselikuna, kuna sel juhul "eiratakse" traditsioonilise või hegemoonilise mehelikkuse norme. Homfoobia toetab maskuliinset rollihoidmist, end homoseksuaalsusest distantseerumise kaudu (läbi halvustamise ning rõhumise) püütakse demonstreerida kuulumist "tõeliste" meeste hulka.
- Agressiivsuse, väljakutse olulisus. Hegemoonilise maskuliinsuse osaks on võime veenda naist vahekorda astuma, see näitab võimu ning enesekehtestamisoskust - keskseid maskuliinsuse omadusi.

Alex Scott-Samueli (2009) loodud ilmekas näide (Joonis 1) patriarhaalse ühiskonna ning hegemoonilise maskuliinsuse kahjulikest mõjudest sotsialiseerumisele, mis taastoodab ebavõrdsust indiviidide, gruppide ning ka institutsioonide tasemel. Ebavõrdsus ühiskonnas toob omakorda kaasa kahju sotsiaalsele ning tervislikule heaolule, kuna hüved ei ole ühtlaselt kättesaadavad kõikidele ühiskonnagruppidele. Scott-Samueli sõnul on hegemooniline maskuliinsuse mudel olnud Euroopa ühiskondades dominantseks sotsialiseerumise viisiks, mis on avaldanud mõju lastele ning täiskasvanutele.

Joonis 1. Soolise ebavõrdsuse dünaamika tsükkel (Scott-Samuel, 2009)

Kuigi sotsiaalsed, majanduslikud, kultuurilised ning demograafilised kontekstid on sajanditega palju muutunud, on idealiseeritud arusaamad maskuliinsusest ning feminiinsusest jäänud püsima (Adams & Coltrane, 2004). Samas leidub alternatiivseid mõtteviise ja praktikaid, mis seavad kahtluse alla ühiskonnas domineeriva sooideoloogia, läbi erinevate ühingute ning organisatsioonide tuukse tähelepanu traditsioonilise soolise hegemooniaga seotud probleemidele, mis pikemas perspektiivis võivad viia uute valitsevate arusaamadeni soost (Andrews, 2018).

Sooidentiteeti peetakse plastiliseks, seega on soo konstrueerimine ajas muutuv protsess, mis on mõjutatud ümbritsevatest ühiskondlikest mõjudest (Kimmel & Messner, 1995). Andrews (2018) toob välja, et üheksakümnendatel saabus Läänes majanduslikus plaanis neoliberalismi periood, mis ühtlasi muutis maskuliinsuse ning feminiinsuse ideaale. Naisi hakati kujutama kui isemajandavaid üksusi, kes lisaks laste kasvatamisele on ka väärtustatud professionaalid ning ettevõtjad (Andrews, 2018). Samas on ka sotsiaalmeedia levik pakkunud võimalust sooliste väljendusviiside mitmekesisemaks muutumist ning massimeedias leidub üha enam mitte-normatiivsete soorollide esindajaid (Carlson, 2018).

Viimastel aastakümnetel on maskuliinsuse uuringutes pööratud tähelepanu muutustele meeste käitumises, arvamuses ning ka välimuses. **Hübriidne maskuliinsus** (*hybrid masculinity*) või **uusmaskuliinsus** (*new masculinity*) viitavad enamjaolt privilegeeritud valgete, noorte, heteroseksuaalsete meeste identiteedi muutustele (Bridges & Pascoe, 2014). Sel juhul võetakse sooesituses omaks elemendid, mida on tüüpiliselt seostatud marginaliseeritud maskuliinsuse ning feminiinsusega (Bridges & Pascoe, 2014). Bridges (2014) toob välja oma uuringus, et intervjuerides kolme erineva meestegrupi liikmeid (feminismi pooldajad, isade õiguste eest

võitlejad, baari külastajad), ilmnes, et iga grupp pigem soovis eemalduda emotsionaalselt külmast ning karmist mehe kuvandist, pidades end pigem sotsiaalselt progressiivsete väärtuste kandjateks. Uusmaskuliinsuse puhul peetakse oluliseks egalitaarseid vaateid ning traditsioonilisi hierarhilisi soeristusi loetakse eneseväljendust takistavaks (Kaplan, Rosenmann & Shuhendler, 2017).

Stainton-Rogers ja Stainton-Rogers (2004) nendivad, et soolistes hoiakutes on toimumas meeste hoiakute ning väärtuste feminiseerumine ning naiste väärtuste traditsiooniliselt maskuliinsemaks muutumine. Noored mehed on muutunud hoolivamateks ning pehmemateks, hüljates traditsioonilisi maskuliinseid hoiakuid, samas on gruppe, kus toimub vastupidine - on mehi, kes tunnevad, et nende identiteet rahateenijate ning perepeadena on ohus (Stainton-Rogers & Stainton-Rogers, 2004). Naised hindavad aga üha enam oma naudingut ning edukuse olulisust ja seda sageli ka rohkem kui samaealised noored mehed (Stainton-Rogers & Stainton-Rogers, 2004).

1.3 Hoiakud ning käitumine

Hoiakute uurimine on sotsiaalteadustes oluliseks, kuna hoiakud mõjutavad inimese enda ning ka teda ümbritsevate käitumist, informatsiooni töötlemist, sotsiaalset suhtlust ning moodustavad osa inimese mina-kontseptsioonist (Bohner & Wänke, 2002). Hoiakute olemust on defineeritud sotsiaalteadustes erinevalt, Ajzeni & Fishbeini (1980) nägemusest lähtuvalt on hoiakud eelkõige õpitud eelsoodumused, reageerimaks püsivalt soodsal või ebasoodsal viisil antud objekti suhtes. Bohneri ning Wänke (2002) sõnul on erinevate teoreetiliste lähenemiste ühisosaks arusaam, et hoiakute peamiseks funktsioonideks on teadmiste organiseerimine ja lähenemis- ning vältimisreaktsioonide juhtimine, ühtlasi ka kõrgemate psühholoogiliste vajaduste teenimine (nt. väärtuste väljendamine).

Ühiskondlikud väärtused ja sotsiaalne julgustus panustavad enesekohaste ning sotsiaalsete hoiakute loomisesse (Bonvillain, 1998). Hoiakutest on omakorda tingitud inimeste hinnangud erinevate nähtuste suhtes, kas siis pigem head või pigem halvad, seega hinnangute kaudu on võimalik hoiakuid mõõta (Bergman, 1998).

Hoiakute uurimise ajaloo jooksul on olnud üheks suurimaks teemaks, kuidas mõjutavad hoiakud meie käitumist. On jõutud järeldusele, et käitumine on mõjutatud hoiakute poolt, kuid

seost ei saa võtta sirgjoonelisena (Albarracín & Johnson, 2019). Uuringud hoiakute-käitumise seoste kohta viitavad, et hoiakud on siiski üsnagi head käitumise ennustajad. Glasman ja Albarracín (2006) viisid läbi kirjanduse ülevaate, mille tulemuste kohaselt on keskmine korrelatsioon hoiakute ning käitumise vahel $r=.52$, mida võib lugeda keskmiseks seoseks. Hoiakute järgi modelleeritud käitumine tugevneb, kui on vastavuses sotsiaalsetele ootustele või surutakse alla, juhul kui sotsiaalseid norme rikutakse ning järgneb karistus (Bohner & Wänke, 2002). Sageli tuleneb hoiakute ning käitumise erinevus sellest, et käitumine on enam mõjutatud sotsiaalsetest muutustest, samas kui vanad hoiakud on visad muutuma, eriti kui on tegu suurema väärtussüsteemi osadega (Bell, 1967).

Mida tugevam on hoiak, seda tugevamalt võib see mõjutada käitumist (Bohner & Wänke, 2002). Samad autorid toovad välja, et tugevad hoiakud on sageli mitte-ambivalentsed, ekstreemsed ning nende üle mõeldakse sageli. Ühtlasi on hoiaku objektide vastu huvi ning oma arvamuses ollakse enesekindlad. Albarracín & Johnson (2019) lisavad, et kui hoiakutel on moraalne mõõde, ei ole hinnangud positiivsed ning negatiivsed vaid õiged või valed. Moraalseid veendumusi peetakse tugevateks hoiakuteks, need on käitumisega enam kooskõlas ning ajas stabiilsemad. Moraalsed hoiakud on vastupidavamad enamuse sotsiaalsele survele ning ka seadustele, seetõttu on neid ka keerulisem muuta. Lisaks on moraalsed hoiakud võrdlemisi immuunsed sõnumitele, mis ei ole kantud sarnasest moraalsest veendumusest. Inimesed jagavad sama moraalselt mehhanismi, kuid mehhanismi individuaalsed osad on loodud ning kokku pandud erinevalt, sõltudes kasvatusel, keskkonnast ning elukogemustest (Albarracín & Johnson, 2019).

Mõned hoiakute objektid on polaarsemad kui teised. Bohner ja Wänke (2002) toovad näitena, et osad inimesed on tugevalt abordi legaliseerimise poolt, samas teised pole ainult vähem poolt, vaid tugevalt selle vastu. Bipolaarsete hoiakute puhul on inimesed üldiselt väga teadlikud mõlema poole argumentidest, kuid nõustuvad vaid ühe poolega. Bipolaarsed hoiakud formeeruvad enamasti temadel, mis tekitavad vastuolulisi reageeringuid ümbritsevas sotsiaalses keskkonnas (Bohner & Wänke, 2002).

Ühiskonnas domineerivate hoiakute analüüs võimaldab võrrelda ajas toimunud muutusi ning hinnata ühiskondlikku heaolu ning vabadust erinevate gruppide seas ning tulemustest lähtuvalt luua strateegiaid jõudmaks võrdsema ühiskonnani. Heaks näiteks on homoseksuaalsus, läbi generatsioonide on hoiakud homoseksuaalsuse suhtes olnud tugevalt negatiivsed. Suured

muutused suhtumises näitavad, et kiired muutused traditsioonilistes hoiakutes seksuaalsusesse on võimalikud (DeLamater & Plante, 2015).

1.4. Soorollihoiakute omadamist mõjutavad tegurid ning empiirilised leiud

Teadlased uurivad sageli sotsiaal-demograafiliste tegurite mõju hoiakutele. On leitud, et sageli kujundavad eriti soorollide kohta käivaid hoiakuid mitmed taustatunnused, mis on sotsialiseerumisprotsessi näitajateks (Davis & Greenstein, 2009). Uurides neid elemente saab luua detailse ning informatiivse pildi inimeste elutee perspektiivist (Wade & DeLamater, 2002).

Empiirilistes uuringutes seostatakse traditsioonilist maskuliinsust mitte-egalitaarsete soohoiakutega (Kaplan, Rosenmann & Shuhendler, 2017). Hetkel valitseva lähenemise kohaselt konstrueeritakse egalitaarsus soorolli hoiakutes läbi sotsialiseerumise protsessi, mis algab varases lapsepõlves ning jätkub läbi indiviidi elutsükli (Gibbons, Hamby, & Dennis, 1997). Oakley (2015) toob välja, et soolised erinevused eelistustes on mõõdetavad juba lapsena, viieaastased hindavad meessugu kompetentsemaks, agressiivsemaks ning vähem hoolitsevaks kui naissugu ning muudavad ka oma käitumist rollidele vastavalt. Tulemused viitavad, et maskuliinsus-feminiinsus korreleerub teatavate sotsiaal-kultuuriliste faktoritega nagu vanus, haridus, ühiskonnaklass. Mida pikem on olnud haridustee, seda feminiinsemad eelistused on meestel ning maskuliinsemad naistel (Oakley, 2015). Brannoni (1996) kirjelduste kohaselt loovad lapsed peresiseste sooliste stereotüüpide järgi sotsiaalsed kategooriad, mis mõjutavad hoiakuid läbi nende eluea. Brannoni analüüsitud uuringutest selgus, et lapsed, kes on tugevalt soostereotüüpsete hoiakutega, tulevad perekondadest, kus vanematel on samuti tugevalt stereotüüpsed hoiakud soorollide suhtes. Ühtlasi suhtlevad need lapsed rohkem oma vanematega, omavad enam õdesid-vendi ning nende emad on peamiselt kodused. Soorollidest paindlikumate arusaamadega lastel on sageli vanemad, kellel on vähem traditsioonilised hoiakud. Ühtlasi suhtlevad nad vanematega vähem, omavad vähem õde-vendi ning nende emad töötavad kodust väljaspool. Kulik (2002) viis läbi uuringu vanemate taustatunnuste mõju kohta laste soorolliliste hoiakute kujunemisel Iisraeli perekondades. Emade ning isade haridus ning ka emade tööstaatus mõjutas märkimisväärselt nii laste kui vanemate vaateid soorollidele. Tema uurimusest selgus, et pikema haridustee vanemate ning töötavate emadega lapsed omasid soorollidele liberaalsemaid vaateid.

Hilisemas elus lisandub sotsialiseerumisprotsessis välja kujunenud hoiakutele uusi mõjutegureid, näiteks muutub tugevamaks kaaslaste ning indiviidi enda elukogemuse mõju (Davis, 2007). McCormick (2010) analüüsis viimaste aastakümnete jooksul läbi viidud seksuaalsete stsenaariumite teemalisi uuringuid Lääne-Euroopas ning Ameerikas ning nentis, et seksuaalsed stsenaariumid on muutunud egalitaarsemateks ning seksuaalsed topeltstandardid on muutunud nõrgemaks. Kuigi mehed algatavad jätkuvalt seksuaalsuhteid sagedamini kui naised, on naised ning mehed statistiliselt sarnaselt valmis vahekorraga nõustuma või ei ütlema. Üha enam naised algatavad vahekorra ning seda tehes, järgivad nad sama seksuaalset stsenaariumi, mida mehed (McCormick, 2010). Naised hindavad aga mehepoolset keeldumist väga ebameeldivaks, mis selgitab naiste jätkuvat tõrksust olla domineerivaks pooleks, kuigi ühiskondlikud muutused soodustavad ning propageerivad naiste seksuaalset iseseisvust. Suurenev arv mehi hülgab juhusuhte stsenaariumi ning on omaks võtnud emotsionaalsuse, pühendumuse ning armastuse stsenaariumi. McCormick (2010) järeldas tulemuste põhjal, et seksuaalsed topeltstandardid on lagunemas tänu feministlikele mõjudele, toetades soolist võrdsust ning vabamat suhtumist lubatud seksuaalsusesse. Samas on topeltstandardid siiski olemas, kuna naised kehtestavad end seksuaalsuhtes, kuid jätkuvalt tunnetavad, et ei oma piisavalt oskusi ning struktuurseid ressursse, et tunda end seksuaalselt võimestatult (*empowered*). Seega püsib teatav arusaam, et mehed on dominantsed ning naised alluvad. Annie Potts (2002) osutas aga stsenaariumite vahetamise problemaatikale. Ta nõustus, et tänapäeval on muutunud tavapärasemaks meeste feminiinsem käitumine ning naiste maskuliinsemad hoiakud, kuid lahendusena pole see parim, sest võetakse omaks vastassooskriptid, selle asemel, et luua seksuaalsuse uusi narratiive, mis oleks rohkem avatud, mitmekesisemad ning loovad võimaluse muutusteks tulevikus.

Wade ning DeLamater (2002) uurisid seksuaalsete skriptide muutumist erinevatel eluetappidel. Selgus, et heteroseksuaalsed mehed ning naised võtavad sageli omaks uue, liberaalsema seksuaalse skripti pärast paarisuhte lõppu, kuid naasevad umbes aasta pärast skriptide juurde, mis on enam tüüpilised sama sotsiaalse taustaga inimestel. Ühtlasi on stsenaariumid, mida järgitakse ühes eluetapis, seotud stsenaariumitega, mis võetakse omaks hilisemas elus. Näiteks mehed, kes võtavad omaks stsenaariumid, mille kohaselt maskuliinsus on seotud seksuaalse kontrollimatusega, on enam tõenäolised suhtes olles kõrvalsuhteid otsima, mis võib viia lahutuseni ning suguhaigustesse nakatumiseni. Sotsiaalne positsioon, rahvus, usk ning teised sotsiaalse identiteedi aspektid mõjutavad võimalusi ning piiranguid seksuaalsete stsenaariumite järgmisel.

Kuna sugu on sotsiaalsete praktikate struktureerimise üldiseks viisiks, on see paratamatult seotud teiste sotsiaalsete struktuuridega nagu sotsiaalne kuuluvus ning rahvus (Connell, 2005). Mandy Boehnke (2011) analüüsis 24 riigi partnerluses elavate indiviidide hoiakuid soorollide kohta ning tõi välja kolm tähtsamat leidu:

- Naiste sotsio-strukturne olukord riigis on olulisem egalitaarsete soorollihoiakute ennustaja meeste ja naiste seas kui kultuurikontekst.
- Majanduslik ebavõrdsus perekonnas mõjutab traditsioonilisemate hoiakute kujunemist.
- Kõrgem haridustase ning naise enda tööhõive (naiste puhul) ning ema palgatöö (eriti meeste puhul) seostub egalitaarsemate hoiakutega.

Riikide seas tulid aga välja erinevused, näiteks Põhjamades olid meestel soorollide suhtes üsna sarnased hoiakud, hoolimata haridustasemest, samas Austrias osutus hariduslik taust oluliseks faktoriks (kõrgemalt haritud meestel olid egalitaarsemad hoiakud).

Meeste seksuaalkäitumine ning hoiakud erinevad olenevalt klassikuuluvusele, vanusele, ühiskonnale kuid on mõjutatud ka kaaslastega suhete ning isiksuse poolt. 20. sajandi lõpuni tõmmati tugevaid paralleele klassikuuluvuse ning maskuliinsuse vahel, sellel sajandil on need sidemed muutunud küsitavamaks (Plummer, 2004).

1.5 Eesti ühiskondlik-ajalooline kontekst ning soo ja seksuaalsusega seotud hoiakud

Eesti ühiskond on lühikese perioodi jooksul kogenud liikumist sotsialistlikust ühiskonnakorraldusest liberaalsesse Euroopasse, üldised muutused ühiskonnas on mõjutanud tugevalt ka soorolle (White, 1997). Nõukogudeaegne marksistlik-leninistlik ideoloogia kujutas ühest küljest naist kui meestega võrdset, kes on võimeline tegema iga tööd, mida mehed suutsid, olles samas vastutavaks jõuks pere ning kodu eest hoolitsemisel, asetades topeltkoormuse naiste õlgadele (Kay, 1997). Samas julgustas Nõukogude propaganda vanemaid ning õpetajaid kohtlema poisse ning tüdrukuid erinevalt, toetades soerinevuste kujunemist, eesmärgiks mitte kaotada naise traditsioonilist rolli koduloojana (Attwood, 2002).

Taasiseseisvumise järgsel perioodil iseloomustas Eestit erinevate väärtussüsteemide vahel pendeldamine (Hansson & Roosalu, 2014). Hansson ning Roosalu (2014) toovad välja, et 1990ndate esimeses pooles valitsesid ühiskonnas pigem traditsioonilised väärtused ning rõhutati stereotüüpseid soorolle. Feminiinsuse, maskuliinsuse ning mehe ja naise olemus tõusis

ühiskondlikuks küsimuseks, ajakirjanduses loodi stereotüüpe naistest kui kaunima ning õrnema soo esindajatest, samal ajal nähti meest, kui kaitsjat ning materiaalse poole eest vastutajat (Kay, 1997). Kujundati vaatenurk, et mehed on tugeva naise kuvandi tõttu muutunud nõrkadeks ning emaskuleerunuteks, naisi õhutati olema tagasihoidlik ning järelandlik, et mitte haavata mehe loomulikku ego.

Järgnevatel aastatel hakkas Eesti liikuma läänelikuma ühiskonna poole, mindi üle liberaalsele turumajandusele ning hakati tähtsustama üksikisiku saavutusväärtusi, mis seostusid karjääri ning majandusliku heaoluga (Hansson & Roosalu, 2014). Nõukogude Liitu nähti nüüd kui konstrukti, mida peeti süüdlaseks sotsiaalsete probleemide kujunemisel (Kay, 1997). Juurdus antisovietlik hoiak kogetud soolise võrdõiguslikkuse vastu, mis varemalt teenis pigem kommunistliku propaganda huve, jäädes kaugemale tänapäeval arenenud läänelikes ühiskondades mõistetud võrdsetest õigustest (Pilvre, 2011).

Järgnevatel aastakümnetel on toimunud ka suured muutused seksuaaltervise eest hoolitsemise valdkonnas, üle 90% inimestest on tervisekindlustus ning ligipääs reproduktiivtervise teenustele (Laanpere, Ringmets & Part, 2014). 1996. aastast alates on seksuaalharidus kohustuslikuks osaks koolide õppekavades, mis on suurendanud seksuaalsusega seotud teadlikkust noorte hulgas (Laanpere, Ringmets & Part, 2014). Nõukogude Liidu perioodil oli üldine seksuaalsuse alane informeeritus halb, rasestumisvastaste vahendite kättesaadavus polnud piisav ning peamiseks sündide reguleerimise viisiks kujunes abort, samas polnud tegemist avaliku aruteluteemaga (White, 1997). Tänapäeva Eesti ühiskonnas nähakse aborti kui naise õigust, siiski tõstatakse aeg-ajalt religioossete organisatsioonide ning konservatiivsete parteide poolt küsimus abordi moraalsusest, läbi mille loodetakse muuta ühiskondlike hoiakuid ning seeläbi kahjustada naise õigusi abordile (Laanpere, Ringmets & Part, 2014).

Elina Haavio-Mannila and Osmo Kontula viisid 2003. aastal läbi võrdlusanalüüsi Eestis, Soomes ning Venemaal valitsevatest soolistest topeltstandarditest. Üldises võrdluses selgus, et Soome inimesed 1990ndatel aastatel olid oma hoiakutes egalitaarsemad kui eestlased 2000. aastal ning noorte eestlaste ning venelaste hoiakud olid sarnased keskealiste soomlastega. Muude küsimuste hulgas uurisid nad hoiakuid naise õiguse kohta alustada seksuaalsuhet. Nende tööst selgus, hoiakud erinesid soo, vanuse ning rahvuse lõikes. Kõikide rahvuste seas suhtusid mehed positiivsemalt naise seksuaalsuhte algatamisele kui naised, rahvuste võrdluses olid Soome mehed ning Eesti mehed üsnagi võrdsed naiste initsiatiivi toetamisel. Sugudevahelised erinevused olid suuremad vanemates vanusegruppides. Vene rahvusest

noored mehed nii Venemaal kui Eestis olid oma hoiakutelt teistest traditsioonilisemad. Autorid seletasid riikide erinevusi majanduslike erinevuste ja seksuaalhariduse taseme kaudu, milles Soome teistest riikidest egalitaarsemaks osutus.

2013. aastal läbi viidud soolise võrdõiguslikkuse monitooringu tulemused näitavad, et traditsiooniliselt naiselikke naisi, hegemooniliselt mehelikke mehi ning heterosuhet kohustuslikuna näitav heteronormatiivsus on endiselt domineeriv sugu ja seksuaalsust puudutav ideoloogia Eestis (Tiidenberg, 2014). Tiidenbergi sõnul väljendatakse üldiseid hoiakuid sageli liberaalsemalt kui rääkides konkreetsetest õigustest, näiteks üldiselt hinnatakse isiksuseomadusi olulisemaks kui seksuaalset sättumust, samas tulevad diskrimineerivad heteronormatiivsed hoiakud välja rääkides homoseksuaalsete inimeste õigusest kooselu vormistada, lapsendada jne. Uurimusest selgus, et olulisteks teguriteks soo ning seksuaalsust käsitlevate hoiakute kujunemisel on sugu, haridus, vanus ning ka rahvuslik kuuluvus.

Seksuaalsusega seotud hoiakuid traditsioonilisuse-egalitaarsuse skaalal uuriti esmakordselt 2004. aastal läbi viidud "Eesti naiste tervise" uuringu raames (Part jt, 2007). Kahjuks viidi meeste uuring esmakordselt läbi 2014. aastal, seega meeste puhul puuduvad ajalised võrdlusandmed.

2. PROBLEEMIPÜSTITUS

Hoiakute uurimine annab ülevaate elanikkonna arusaamade kohta, mis võimaldab paremini kogukonda mõista ning mõjutada. Traditsioonilised vaated soolisele praktikale ning seksuaalõigustega seotud küsimustele võivad olla kahjulikud, sest hoiakutel on tõenäosus ka praktikas avalduda (Glasman & Albarracín, 2006). Eesti on teinud viimaste aastakümnete jooksul suure arengu ning on toimunud muutused ka inimeste hoiakutes, kahjuks puudub soorollide ning seksuaalõigustega seotud hoiakute kohta värskem ülevaade. Ühtlasi võimaldab hoiakute analüüs võrrelda Eesti elanikkonda teiste riikidega ning prognoosida edasisi muutusi ühiskondliku heaolu ning soolise võrdõiguslikkuse plaanis.

Naiste ja meeste erinevuste analüüsimine on oluline, kuna sooliselt stereotüüpsed hoiakuid naiselikkuse ning mehelikkuse kohta peetakse ühiskondlikul tasemel ebavõrdsuse säilitamise keskseimaks probleemiks. Ajalooliselt on seksuaalsust uuritud peamiselt noorte ning hälbiva käitumise kontekstis (DeLamater & Plante, 2015), seetõttu on oluline uuringuid laiendada ka läbi järgnevate arenguetappide. Minu teadmiste kohaselt puuduvad Eestis ulatuslikud uuringud selgitamaks täiskasvanud elanikkonna seksuaalsuse ning soorollidega seotud hoiakuid.

Antud bakalaureusetöö eesmärk on teoreetilist tausta ning uuringutest saadud andmeid sidudes luua pilti Eesti inimeste seksuaalõiguste ning soorollidega seotud hoiakutest. Ühtlasi huvitab mind, kas leidub seoseid mainitud hoiakute ning erinevate sotsiaalsete ning demograafiliste tegurite vahel ning kas tulevad välja soolised erinevused.

Probleemipüstitusest lähtuvalt olen sõnastanud järgmised uurimisküsimused:

- Kuivõrd erinevad meeste ja naiste seksuaalõiguslikud ning soorollidega seotud hoiakud?
- Kuidas on seksuaalõiguslikud ning soorollihoiakud seotud inimese sotsiaal-demograafilise taustaga?

3. METOODIKA

Hoiakuid on võimalik mõõta otseselt küsimustikega, küsides vastajate arvamust teemade kohta või kaudselt, uurides vastuseid, mis võiksid olla hoiakutega seotud (Bohner & Wänke, 2002). Kuna analüüsisin hoiakute esinemist ning seoseid arvukas inimeste rühmas, kasutasin kvantitatiivset uurimismeetodit, mis võimaldab uurida seoseid arvuliselt mõõdetud näitajate vahel. Järgnevalt kirjeldan uurimuse andmete kogumise viisi, valimit ja analüüsimeetodeid.

3.1 Andmed

Oma töös kasutasin kahe 2014. aastal läbi viidud uuringu andmeid: Eesti Naiste Tervis 2014: seksuaal- ja reproduktiivtervis, tervisekäitumine, hoiakud ja tervishoiuteenuste kasutamine (Lippus jt, 2015) ning Eesti meeste hoiakute ja käitumise uuring: tervis, haridus, tööhõive, ränne ja pereloom (Themas jt, 2015). Esimese uuringu eesmärgiks oli hinnata Eesti viljakas eas naiste seksuaal- ja reproduktiivtervise ja -käitumise erinevaid tahke (Eesti Naiste... 2014). Tegemist on teise naiste seksuaaltervise alase uuringuga Eestis, esimene (Eesti Naiste Tervise Uuring) viidi läbi 2004. aastal, mis võimaldab võrrelda ka ajas toimunud muutusi (Lippus jt, 2015). 2014. aastal koguti andmed isetäidetava ankeetküsitluse teel, küsimustikud saadeti vastajatele koju paberformaadis, võimalus oli ankeeti täita ka veebipõhiselt (Lippus jt, 2015). Andmete kogumise perioodiks oli märts - mai 2014. aasta. Uuring teostati Tartu Ülikooli teadlaste poolt ning seda toetas Euroopa Regionaalarengu fond Eesti Teadusagentuuri programmi TerVE kaudu (Eesti Naiste... 2014).

Meeste uuringu puhul oli eesmärgiks analüüsida Eesti meeste hoiakute ning käitumise mõju sündimusele ja pereloomele (Themas jt, 2015). Ka meeste uuringu andmed koguti ankeetküsitluse kaudu, mida oli vastajal võimalik iseseisvalt täita nii elektrooniliselt kui ka paber kandjal. Andmed on kogutud perioodil september - detsember 2014 (Themas jt, 2015). Uuring on valminud Euroopa Sotsiaalfondi kaasrahastamisel ja selle viisid läbi Tartu Ülikooli teadlased ning TÜ sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE (Themas jt, 2015). Uuringutes kasutati küsimustike koostamisel sarnastes Soome uuringutes kasutatud küsimustikke (Lippus, 2015).

3.2 Valim

Naiste uuringu sihtrühma moodustasid 16-44-a Eesti elanikud. Esialgne valim sisaldas 5233 vastavas vanusest naist, kes leiti juhuvaliku teel Rahvastikuregistrisse kantud naiste hulgast. Lõplikuks vastajate arvuks oli 2413 ning vastamise määr oli 47% (Lippus jt, 2015). Meeste uuringusse kaasati süstemaatilise juhuvaliku teel 4800 16–54-aastast rahvastikuregistri järgi Eestis elavat meest, kasutuskõlblikke vastuseid laekus kokku 2056 ning lõplikuks vastamise määraks kujunes 44,5% (Themas jt, 2015).

Meeste ja naiste vastuste võrreldavuse eesmärgil on antud tööst välja jäetud mehed vanusegrupis 45-54, kuna naiste andmeid koguti vanuseni 44 aastat. Minu töö lõplikuks valimi suuruseks on kahe andmestiku peale kokku 4061 inimest. Töös kasutan mõlema uuringu ühendatud andmebaasi.

Tabelis 1 on välja toodud vastajate arv ning protsent erinevate sotsiaaldemograafiliste näitajate järgi. Valimis oli ligi 18% enam naisi kui mehi, suurima vanusegrupi moodustasid 25-34-aastased, keda oli veidi enam kui kolmandik. Ligi 72% vastajatest olid eesti keelt kõnelevad, 28% vastajatest vene ning muukeelsed. Haridustasemelt oli ligi pooltel vastajatest kesk- või kutseharidus, väikseima hulga moodustasid põhiharidusega inimesed (19%). Kaks kolmandikku vastajatest oli vastamise hetkel abielus või suhtes ning ülekaaluka enamuse vastajaskonnast (98%) moodustasid heteroseksuaalse orientatsiooni esindajad. Ligi pooled uuritavad hindasid oma majanduslikku olukorda keskpäraseks (ei heaks ega halvaks). Ka vanemate hariduse puhul oli ligi pooltel vastajatest nii ema kui isa kesk- või kutseharidusega. Analüüsiks kasutatud meeste ja naiste uuringu andmed on kaalutud vanuse ning emakeele põhjal.

Tabel 1. Vastajate sotsiaaldemograafilised näitajad

		Arv	%
Sugu	Mees	1670	41,1
	Naine	2391	58,9
Vanuserühm	16-24	1119	27,6
	25-34	1487	36,6
	35-44	1455	35,8
Emakeel	Eesti keel	2911	71,7
	Vene ja muu keel	1150	28,3
Haridustase	Põhiharidus või vähem	769	19
	Kesk- ning kutseharidus	1921	47,5
	Kõrgharidus	1358	33,5
Seksuaalne orientatsioon	Bi- või homoseksuaalne	78	1,9
	Peamiselt, ainult heteroseksuaalne	3954	98,1
Perekonnaseis	Lahutatud, lesk, muu	195	4,8
	Vallaline	1203	29,7
	Abielus või kooselus	2654	65,5
Majanduslik olukord	Väga hea või hea	1534	38
	Ei hea ega halb	1992	49,3
	Halb või väga halb	511	12,7
Ema haridus	Ei tea	142	3,5
	Põhiharidus või vähem	437	10,8
	Kesk- ning kutseharidus	2194	54,2
	Kõrgharidus	1277	31,5
Isa haridus	Ei tea	434	10,7
	Põhiharidus või vähem	505	12,5
	Kesk- ning kutseharidus	2063	50,9
	Kõrgharidus	1049	25,9

3.3 Analüüsis kasutatud tunnuste kirjeldus

Seksuaalõiguslikud hoiakud. Esimene küsimusteplokk uurib suhtumist naise õigusesse keelduda seksuaalvahekorra, mis on üks olulisi seksuaalõigusi. Vastajal paluti hinnata, kui võrd ta nõustub jah-ei skaalal, et naisel on õigus keelduda erinevates olukordades seksuaalvahekorra. Analüüsis kasutasin seitset väidet, mis olid esitatud nii meeste kui naiste küsimustikus (vt. väiteid tabelis 2). Analüüsi hõlbustamiseks moodustasin koondatud väidetest uue dihhotoomse tunnuse, millel on kaks skaalapunkti: 0 - keeldumise poolt (vastaja nõustub iga väite puhul, et naisel on õigus keelduda) ja 1 - keeldumise vastu (vastaja on vähemalt ühe väite puhul vastanud eitavalt). Keeldumise poolt (positiivne suund) olevad vastajad nõustusid naise õigusega seksuaalvahekorra antud olukorras keelduda ning keeldumise vastu variandi valijad suhtusid negatiivselt naise seksist keeldumise õigusele kirjeldatud olukorras. Seksuaalõiguslike hoiakute koondtunnuse reliiablus on 0,76.

Soorollihoiakud. Teine küsimusteplokk sisaldab endas küsimusi seksuaalsete topeltstandardite, naiste ning meeste vaheliste suhete, reproduktiivkäitumisega seotud hoiakute kohta. Mainitud küsimused olen koondanud termini soorollihoiakud alla. Soorollidega seotud hoiakuid uurisin 6 väitega (väited tabelis 3). Vastajatel paluti 5-pallisel skaalal (1 - täiesti nõus, 5 - ei ole üldse nõus) hinnata, kui võrd nad esitatud väidetega nõustuvad. Käesoleva analüüsi jaoks grupeerisin skaala järgmiselt: täiesti nõus ning pigem nõus (skaalapunkt 1), ei ole nõus ega vastu (skaalapunkt 2), pigem ei ole nõus ning ei ole üldse nõus (skaalapunkt 3). Kuna väidetel 2-6 tähendas kõrgem hinnang negatiivset soorollihoiakut, pöörasin antud väidete puhul skaala ümber (5->1 jne.), tehes need võrreldavaks väitega nr 1, kus kõrgem hinnang väljendas positiivset suhtumist. Seejärel moodustasin väidete summeerimise teel hoiakute indeksi. Indeks varieerus vahemikus 6-30, keskmiseks väärtuseks oli 23,8 standardhälveks 3,5. Suurem väärtus tähendab tugevamat väitega nõustumist. Soorollihoiakute koondrühma Cronbachi alfa väärtuseks on 0,5. Indeksist moodustasin kolm rühma liites või lahutades keskmisest väärtusest 0,5 standardhälvet. Edasises analüüsis jagasin grupid nõustumise järgi: 1 - madal nõustumine 2 - keskmine nõustumine 3 - kõrge nõustumine. Madalama nõustumisega grupp väljendab traditsioonilisemaid hoiakuid, kõrge nõustumisega rühm egalitaarsemaid vaateid.

Analüüsis kasutan järgmisi sõltumatuid tunnuseid:

- Sugu (mees, naine)
- Emakeel (eesti keel, vene või muu emakeel)
- Vanuserühm (16-24, 25-34, 35-44)
- Kõrgeim lõpetatud haridustase (põhiharidus või vähem, kesk- ning kutseharidus, kõrgharidus)
- Seksuaalne suundumus (peamiselt või ainult heteroseksuaalne, bi- või homoseksuaalne)
- Ema ja isa haridustase (ei tea, põhiharidus või vähem, kesk- ning kutseharidus, kõrgharidus)

3.4 Analüüsimeetod

Andmete analüüsimiseks kasutasin statistikapaketti IBM SPSS. Töös kasutatavad tabelid olen loonud Microsoft Wordiga. Kirjeldava statistika esitamiseks kasutan sagedusjaotusi ning tulemused on esitatud protsentides. Kahe kategooriaalse tunnuse vahelise seose arvutamiseks olen kasutanud Crameri V-d. Seosekordaja Crameri V on arvutatud kasutades risttabeleid. Crameri V arvestab nii vastajate arvu kui ka risttabeli suurust ning esitab tunnuste vaheliste seoste statistilist olulisust (Rootalu, 2014). Analüüsimaks erinevate sotsiaaldemograafiliste tunnuste mõju hoiakutele, kasutasin regressioonanalüüsi. Kuna seksuaalõiguslike hoiakute koondtunnus oli dihhotoomse skaalaga, kasutasin binaarset logistilist regressioonanalüüsi. Soorollihoiakute koondtunnusel on kolm väärtuste kategooriat, seega võtsin kasutusele multinoomse logistilise regressioonanalüüsi. Regressioonanalüüs võimaldab mitmete eri tunnuste omavahelisi seoseid uurida ning on andmeanalüüsi vältimatuks osaks sotsiaalteadustes (Tooding, 2014). Kuna minu uuringu raames oli vajalik mitmete erinevate tegurite seoseid uurida, osutus regressioonanalüüs selle jaoks parimaks meetodiks.

4. ANALÜÜS

Käesolevas peatükis annan statistilise ülevaate analüüsi tulemustest. Esmalt analüüsin Eesti meeste ning naiste hoiakute erinevusi seksuaalõiguste ning soorollidesse suhtumise kontekstis. Seejärel toon välja tunnused, mis mõjutavad uuritud hoiakuid ning selgitan regressioonianalüüside tulemusi.

4.1 Eesti meeste ning naiste seksuaalõiguslikud ning soorollihoiakud

Seksuaalõiguslike väidete puhul paluti vastajatel hinnata, kas naine võib kirjeldatud olukordades seksuaalvahekorras keelduda või mitte. Tabelist 2 selgub, et iga esitatud väite puhul tuli välja statistiliselt oluline erinevus sugude vahel ning iga väite puhul oli protsentuaalselt alati naisi rohkem kui mehi, kes hindas vahekorras keeldumist õigustatuks.

Tabel 2. *Seksuaalõiguslikud hoiakud soo järgi (%)*

Väited	Mehed		Naised		Crameri V soolised erinevused
	Jah	Ei	Jah	Ei	
Naine võib keelduda seksist, kui..					
..partner on HIV-positiivne või põeb suguhaigusi	97,6	2,4	99,7	0,3	0,097**
..partner on füüsiliselt vägivaldne	97,0	3,0	98,6	1,4	0,056**
..on hiljuti sünnitanud	96,6	3,4	99,5	0,5	0,113**
..ei soovi seksuaalvahekorras olla	93,7	6,3	97,8	2,2	0,103**
..partner on joobes	92,9	7,1	96,5	3,5	0,082**
..partneril on paralleelne seksuaalsuhe	92,6	7,4	98,0	2,0	0,131**
..on väsinud	90,0	10,0	93,0	7,0	0,055**
Seksuaalõiguslike hoiakute koondtunnus	81,7	18,3	89,4	10,6	0,11**

*p<0,05; **p<0,001

Nii naiste kui meeste puhul oli enim neid, kes pidasid õigeks keeldumist seksist, kui partner on HIV-positiivne või põeb suguhaigusi. Kõige vähem peetakse seksuaalvahekorras keeldumise arvestavaks põhjuseks naise väsinud olekut, seda nii meeste kui naiste puhul. Iga kümnes mees ja 7% naistest arvas, et naine ei või väsimuse korral seksile ei öelda.

Mehed ja naised eristusid enim selles, kas naine võib keelduda seksist, kui partneril on paralleelne seksuaalsuhe. Siinkohal hindas 98% naissoost vastajatest seksist keeldumist õigustatuks, sama tegi 93% meestest. Ka juhtudel, kui naine on hiljuti sünnitanud ning naine ei soovi vahekorras olla, ilmneb nähtavaid erisusi. Meestega võrreldes on umbes 4% võrra enam neid naisi, kes peavad seksist keeldumist õigustatus siis, kui naine on hiljuti sünnitanud või ta ei soovi vahekorras olla. Meeste seas on ka kaks korda rohkem neid, kes leidsid, et partneri joores olek ei ole piisavaks põhjuseks keelduda vahekorrast. Väikseim sooline erinevus seksuaalsuhtest keeldumise puhul ilmnis väite puhul, mis kirjeldas partneri füüsilist vägivaldsust.

Kokku oli 14% vastajaid, kes leidis, et naine ei tohiks vähemalt ühel küsitud juhul seksist keelduda. Meeste hulgas oli selliseid ligi kaks korda rohkem kui naiste seas. Kõiki väited kokku arvestades, on 82% meestest seksuaalsuhtest keeldumise poolt, naiste puhul on protsent kõrgem, 89%.

Soorollidega seotud väited

Meeste ja naiste seisukohad soorollide suhtes on esitatud tabelis 3. Ka siin tuleb sugude lõikes välja oluline statistiline erinevus. Samas on nõustumine siin mitmekülgsem - on väiteid, mille puhul nõustuvad enam mehed ning väiteid, millega nõustub suurem protsent naisi. Enim nõustuti väitega, et rahulduspakkuva seksuaalelu olemasolu on õnnelikuks paarisuhteks väga tähtis. Ka siinkohal nõustub suurem osa meestest ning naistest suhtevägivalda puudutava väitega, 92% naistest ning 83% meestest nõustub, et vägivald seksuaalsuhtes peaks olema seadusega karistatav. 12% meestest ei võtnud küsimuse suhtes seisukohta, samas naiste puhul on see arv neli korda väiksem. Ka väite puhul, mis küsis inimeste arvamust naise vabaduse kohta algatada suhte alguses seksuaalvahekorda, ei ole võtnud tervelt 44% meestest kindlat seisukohta. Ka naiste hulgas oli tegemist väitega, mille puhul 28% vastanutest on jäänud neutraalse valikuvariandi juurde, kuid kokkuvõttes oli siiski üle poolte naistest arvamusel, et naine ei pea suhte alguses ootama, kuni mees algatab vahekorra.

Tabel 3. Soorollihoiakutega nõustumine soo järgi (%)

Väited	Mehed			Naised			Crameri V Soolised erinevused
	Nõus /kõrg e	Ei ole nõus ega vastu/keskmine	Ei nõustu/madal	Nõus	Ei ole nõus ega vastu	Ei nõustu	
Rahuldustpakkuva seksuaalelu olemasolu on õnnelikuks paarisuhteks väga tähtis	93	5	2	95	3	1	0,078**
Vägivaldne seksuaalvahekord suhtes peab olema seadusega karistatav	83	12	4	92	5	3	0,152**
Naisel on samaväärne vabadus teha abieluettepanekut kui mehel	69	17	14	53	22	25	0,172**
Raseduse katkestamine naise soovil peab olema seadusega lubatud	61	23	16	74	14	11	0,182**
Homoseksuaalsetel naistel ja meestel peab olema vabadus elada oma elu nii, nagu nad soovivad	47	26	27	66	20	14	0,217**
Suhte alguses peab naine ootama, kuni mees algatab seksuaalvahekorra	14	44	42	21	28	51	0,168**
Soorolli hoiakute koondtunnus	27	32	41	38	30	31	0,121**

Märkus: Uuringus kasutatud nõustumise skaala (1 – täiesti nõus, 5 – ei ole üldse nõus) on grupeeritud järgmiselt: nõus (skaalapunktid 1 ja 2), ei ole nõus ega vastu (skaalapunkt 3), ei nõustu (skaalapunktid 4 ja 5). *p<0,05; **p<0,001

Naised ja mehed eristuvad enim homoseksuaalsust puudutava väite puhul. Näiteks nõustub kaks kolmandikku naistest sellega, et homoseksuaalsetel inimestel peab olema vabadus elada oma elu nii, nagu nad soovivad. Samal arvamusel on aga vaid ligi pool meestest. Soolised erinevused ilmnevad ka raseduse katkestamist kirjeldava väite juures. 74% naisi on nõus, et naise soovil raseduse katkestamine peab olema seadusega lubatud. Meeste puhul jääb väitega nõustunute protsent madalamaks, 61%-i juurde. Vastupidine seos ilmneb väite puhul, mille sõnul naisel on samaväärne vabadus teha abieluettepanekut kui mehel. Siinkohal nõustub enam kui kaks kolmandikku meestest ning iga teine naine, et abieluettepanekut võib ka naine teha. Koondtunnuse puhul ilmneb, et naiste seas on meestega võrreldes oluliselt enam egalitaarsete vaadetega vastajaid (nõustunud enamike väidetega), neutraalseks on jäänud nii meeste kui ka naiste puhul kolmandik vastanutest ning protsentuaalselt enim väidetega mitte-nõustujaid on meeste seas.

4.2 Sotsiaaldemograafiliste näitajate seosed hoiakutega

Enne regressioonanalüüsi tegemist viisin läbi seoseanalüüsi sotsiaaldemograafiliste tunnuste ning hoiakute tunnuste vahel (Crameri V). Selgus, et perekonnaseis ning hinnang majanduslikule toimetulekule ei olnud oluliselt seotud hoiakutega, seega jätsin need tunnused regressioonimudelitest välja.

Järgnevalt analüüsin, milline on seksuaalvahekorraga keeldumist ning egalitaarseid soorollihoiakuid pooldavate vastajate sotsiaaldemograafiline profiil. Selleks koostasid kaks regressioonimudelit. Seksuaalõiguslike hoiakute regressioonimudelis võeti kasutusele 3899 indiviidi ning soorollihoiakute mudelis 3964 inimese vastused. Mudelitest jätsin välja vastajad, kes olid jätnud mõnele analüüsitavale küsimusele vastamata

Binaarse logistilise regressioonimudeliga prognoosisin, kuivõrd usutakse, et naisel ei ole õigust seksuaalsuhtest keeluda. Sõltumatute tunnustena olen mudelisse võtnud soo, emakeele, vanuse, seksuaalse orientatsiooni ning vastaja enda ja tema vanemate haridustaseme. Lisaks käsitlen siin mudelis argumenttunnusena ka soorollihoiakutega nõustumist. Mudel on statistiliselt oluline ning selle kirjeldusvõime on 9% (Nagelkerke R²).

Tulemustest selgub, et mehed ja vene emakeelega vastajad arvavad suurema tõenäosusega, et naised ei tohi teatud juhtudel seksist keelduda. Näiteks seksist keeldumise vastu olid protsentuaalselt 20% vene keelt kõnelevatest vastajatest ning 11% eestikeelsest vastajaskonnas. Ka vastaja haridus on oluline seksuaalõiguslike vaateid ennustav tegur. Keskhariduse või sellest madalama haridusega vastajad on enam seksist keeldumise vastu kui kõrgharidusega individid. Kõrgharidusega inimestest oli pelgalt 9% seksist keeldumisele vastu, samas kui põhiharidusega inimeste hulgas oli see protsent kahekordne (Tabel 5). Olulist rolli mängib vanema, eriti ema haridus. Ema haridustaseme puhul selgub, et kui vastaja emal on kõrgharidusest madalam haridustase, siis ollakse pigem seksist keeldumise vastu. Siinkohal on tegu mudeli tugevaima ennustajaga, kus vastajad, kelle emal on põhiharidus, olid kaks korda enam seksuaalsuhtest keeldumise vastu, kui individid, kelle emal on kõrgharidus. Isa hariduse puhul erinevused nii selgelt välja ei tule, siiski vähendab kesk- ning kutseharidus tõenäosust kõrgharidusega võrreldes kuuluda keeldumise vastu olevate inimeste gruppi.

Tabel 4. Binaarne logistiline regressioonimudel seksuaalõiguslike hoiakute prognoosimiseks (Riskisuhe, OR)

Sõltumatu tunnus	Prognoosiv kategooria	Vastaja on keeldumise vastu (OR)
Sugu (taust: Naine)	Mees	1,7**
Emakeel (taust: Vene ja muu keel)	Eesti keel	0,56**
Vanuserühm (taust: 35-44)	16-24	0,90
	25-34	0,82
Haridustase (taust: Kõrgharidus)	Põhiharidus või vähem	1,85**
	Kesk- ning kutseharidus	1,50*
Seksuaalne orientatsioon (taust: Peamiselt, ainult heteroseksuaalne)	Bi- või homoseksuaalne	1,92*
Enam haridus (taust: Kõrgharidus)	Ei tea	2,87**
	Põhiharidus või vähem	2,10**
	Kesk- ning kutseharidus	1,54**
Isa haridus (taust: Kõrgharidus)	Ei tea	0,83
	Põhiharidus või vähem	0,73
	Kesk- ning kutseharidus	0,71*
Soorollihoiakute tunnus (taust: Kõrge nõustumine e. egalitaarne)	Keskmine nõustumine	1,90**
	Madal nõustumine e. traditsiooniline	1,62**
N		3899
Hii-ruut statistik		212,5**
Nagelkerke R²		0,09

Märkus: taustatunnuseks on keeldumise poolt olemine *p<0,05; **p<0,001

Väike seos avaldub ka seksuaalse orientatsiooni puhul. Bi- või homoseksuaalse suundumusega isikute seas on heteroseksuaalsete vastajatega võrreldes enam neid, kes on seksist keeldumise vastu. Statistiliselt oluline seos ilmes kahe uuritava hoiakute tunnuse vahel. Näib, et mida traditsioonilisemad on vastaja vaated soorollihoiakute suhtes, seda konservatiivsem on ta ka

seksist keeldumise puhul. Näiteks 18% vastajatest, kes soorollihoiakute puhul kaldusid traditsiooniliste vastuste poole, olid seksist keeldumisele vastu, samas vaid 8% egalitaarsemate soorollihinnangutega isikutest eelistas seksist mitte-keeldumist.

Tabel 5. Suhtumine naise õigusesse keelduda seksuaalsuhtest sots-dem tunnuste järgi. (%)

Sõltumatu tunnus	Prognosiv kategooria	Keeldumise poolt	Keeldumise vastu
Emakeel	Eesti keel	89	11
	Vene ja muu keel	80	20
Vanuserühm	16-24	85	15
	25-34	88	12
	35-44	85	15
Haridustase	Põhiharidus või vähem	82	18
	Kesk- ning kutseharidus	84	16
	Kõrgharidus	91	9
Seksuaalne orientatsioon	Bi- või homoseksuaalne	77	23
	Peamiselt, ainult heteroseksuaalne	86	14
Ema haridus	Ei tea	71	29
	Põhiharidus või vähem	81	19
	Kesk- ning kutseharidus	86	14
	Kõrgharidus	90	10
Isa haridus	Ei tea	81	19
	Põhiharidus või vähem	84	16
	Kesk- ning kutseharidus	87	13
	Kõrgharidus	87	13
Soorollihoiakute koondtunnus	Madal nõustumine (traditsiooniline)	82	18
	Keskmine nõustumine	86	14
	Kõrge nõustumine (egalitaarne)	92	8

Multinoomse logistilise regressioonimudeliga prognoosin millise sotsiaaldemograafilise taustaga inimesed pooldavad rohkem võrdõiguslikke soorollilisi vaateid. Sõltumatute tunnustena on ka siin mudelis kasutatud sugu, emakeelt, vanust, seksuaalset orientatsiooni ning vastaja enda ja tema vanemate haridustaset. Mudel on statistiliselt oluline ning selle kirjeldusvõimeks kujunes 15% (Nagelkerke R²). Mudelisse lisasin sõltumatuks tunnuseks veel naiste seksuaalsuhtest keeldumist väljendava koondtunnuse.

Tabel 6. Multinoomne regressiooniFmudel soorollihoiakute prognoosimiseks (riskisuhe, OR)

Sõltumatu tunnus	Prognoosiv kategooria	Nõustumine soorollihoiakutega (OR)	
		Keskmine nõustumine	Kõrge nõustumine (egalitaarsem)
Sugu (taust: Naine)	Mees	0,80*	0,54**
Emakeel (taust: Vene keel)	Eesti keel	2,50**	6,09**
Vanuserühm (taust:35-44)	16-24	0,90	0,85
	25-34	0,83	0,81*
Haridustase (taust: Kõrgharidus)	Põhiharidus või vähem	0,82	0,67*
	Kesk- ning kutseharidus	0,81*	0,68**
Seksuaalne orientatsioon (Taust: Peamiselt, ainult heteroseksuaalne)	Bi- või homoseksuaalne	2,08*	4,35**
Ema haridus (taust: kõrgharidus)	Ei tea	0,72	0,65*
	Põhiharidus või vähem	0,79	0,64*
	Kesk- ning kutseharidus	0,90	0,85
Isa haridus (taust: Kõrgharidus)	Ei tea	1,02	0,69*
	Põhiharidus või vähem	0,86	0,59*
	Kesk- ning kutseharidus	0,93	0,71*
Seksuaalsuhtest keeldumine (taust: keeldumise vastu)	Keeldumise poolt	1,15	1,87**
N		3964	
Hii-ruut statistik		586,9**	
Nagelkerke R²		0,16	

Märkus: taustatunnuseks on madal nõustumine (traditsiooniline); * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$

Üks olulisemaid soorollihoikute prognoosijaid on emakeel. Eesti emakeelega vastajad pooldavad vene emakeelega vastajatest enam soolist võrdsust pooldavaid hoiakuid. Näiteks on 41% eesti keelt kõnelevatest vastajatest egalitaarsete hoiakutega, venekeelsete hulgas on see näitaja 15% (Tabel 7). Eesti emakeelega inimesi on oluliselt enam ka keskmiste hoiakutega rühmas kui traditsiooniliste hoiakutega grupis. Üle poole vene keelt kõnelevatest vastanutest on traditsiooniliste soorollihoiakutega. Soovõrdluses kalduvad naised pooldama egalitaarsemaid vaateid. Egalitaarsete hoiakutega nõustub 11% enam naisi kui mehi. Ka keskmisesse gruppi on tõenäolisem kuuluda naistel kui meestel. Seksuaalse orientatsiooni puhul tuleb välja tugev erinevus, bi- ning homoseksuaalsetel inimestel on palju suurem tõenäosus vastata soorolli väidetele egalitaarselt, võrreldes heteroseksuaalsete vastajatega. Üle poole bi- ning homoseksuaalsetest vastajatest paigutub egalitaarselt vastanute hulka, võrreldes vaid $\frac{1}{3}$ heteroseksuaalsete vastajatega.

Haridus tuleb ka soorollihoiakute puhul tähtsa tunnuseks välja. Protsentuaalselt kuuluvad kõrgharidusega vastajad enim egalitaarse vastuse andnud inimeste gruppi ning põhi- ja keskharidusega vastajad kuuluvad pigem traditsiooniliste vaadete kandjate hulka. Vastaja isa haridustaseme puhul ilmneb oluline statistiline tõenäosus nii põhihariduse kui ka keskhariduse puhul. Nimelt on statistiliselt väiksem tõenäosus kõrgharidusest madalama hariduse puhul kuuluda väga egalitaarsete vaadetega vastajate hulka. Kõrgharidusega isadega vastajate seas on suurim protsent inimesi, kes kuuluvad väga egalitaarselt vastanud inimeste gruppi, samas inimesed, kelle isa haridustee lõppes põhihariduse omandamisega, kuuluvad protsentuaalselt enam traditsiooniliste vaadetega vastajate rühma. Vastaja ema hariduse puhul on oluline ema põhiharidus. Võrreldes kõrgharidusega on väiksem tõenäosus kuuluda egalitaarsesse gruppi inimestel, kelle ema haridustase piirneb põhiharidusega. Protsentide võrdluses selgub, et mida madalam haridus on respondendi emal, seda tõenäolisem on inimesel olla traditsioonilisemate soorolliliste vaadetega. Viimase tunnuseks uurisin seksuaalsuhtest keeldumise seost soorolli hoiakutega. Siinkohal ilmnis ühtlasi statistiliselt tugev seos seksuaalsuhtest keeldumise poolt olemise ning egalitaarsete soorollihoiakute vahel.

Tabel 7. Nõustumine soorollihoiakutega sotsiaaldemograafiliste tunnuste järgi (%)

Sõltumatu tunnus	Prognosiv kategooria	Madal nõustumine (traditsiooniline)	Keskmine nõustumine	Kõrge nõustumine (egalitaarne)
Emakeel	Eesti keel	27	32	41
	Vene ja muu keel	57	28	15
Vanuserühm	16-24	35	32	33
	25-34	36	30	34
	35-44	34	32	35
Haridustase	Põhiharidus või vähem	38	39	28
	Kesk- ning kutseharidus	39	31	30
	Kõrgharidus	28	30	42
Seksuaalne orientatsioon	Bi- või homoseksuaalne	19	29	52
	Peamiselt, ainult heteroseksuaalne	35	31	34
Ema haridus	Ei tea	45	31	24
	Põhiharidus või vähem	42	31	27
	Kesk- ning kutseharidus	36	31	33
	Kõrgharidus	30	30	40
Isa haridus	Ei tea	38	33	29
	Põhiharidus või vähem	39	32	27
	Kesk- ning kutseharidus	36	31	33
	Kõrgharidus	30	29	41

5. ARUTELU

Käesolevas töös keskendusin Eesti täiskasvanud meeste ning naiste seksuaalõiguste ning soorollidega seotud hoiakutele ning nende mõjuteguritele. Järgnevalt toon välja analüüsisist saadud tulemused ning võrdlen neid varasemate uuringute ning eelnevalt välja toodud teooriatega.

5.1 Meeste ja naiste erinevused

Seksuaalõiguslikud hoiakud. Tulemustest selgus, et enamik Eesti mehi ja naisi leiab, et naisel on õigus keelduda seksist, kui ta seda mingil põhjusel ei soovi. Nii naiste kui meeste arvates, on enim õigustatud keelduda seksuaalvahekorra, kui on teada, et partner on HIV-positiivne või põeb suguhaigusi. Lähtun siinkohal feministliku teooria poolt rõhutatud naise õigusest seksuaalsuhteid nautida, mitte vaid meeste seksuaalseid nõudmisi täita. Saadud tulemus võib viidata viimase paarikümne aasta jooksul koolides kohustuslikuks muutunud seksuaalhariduse (Laanpere, Ringmets & Part, 2014) ning ka ulatusliku seksuaaltervisealase teavitustöö tulemusena kasvanud teadlikkusest. Mõlema soo lõikes leiti, et kui partner on vägivaldne, on õigustatud naise seksist keeldumine. Sarnane tendents tuli välja soorollihoiakute puhul, kus suur osa vastajatest nõustus, et vägivaldsus seksuaalsuhtes peaks olema seadusega karistatav. Antud tulemusest saab järeldada, et paarisuhtevägivald on saanud ühiskondlikus pildis üha enam kõneainet pakkuvaks teemaks ning on avalikult ning seaduslikult hukkamõistetud. Seadused ja levinud normide järgimine on isiklike hoiakute mõjutamisel tugevaks jõuks (Frith & Kitzinger, 2001). Partneri joobes oleku puhul oli meeste seas enam neid, kes vastas, et naise seksist keeldumine pole olukorras õigustatud. See näitab alkoholihoobe normaalsusena tajumist osade Eesti meeste seas.

Kokkuvõtvalt öeldes, oli meeste hulgas naistega võrreldes rohkem neid, kes olid vastu naise õigusele keelduda seksuaalvahekorra. Hegemoonilise maskuliinsuse kui ühe hinnatud meheks olemise viisi osaks on võime veenda naist vahekorda astuma, see demonstreerib võimu ning enesekehtestamisoskust ja näitab, et mees vastab “tõelise” mehelikkuse kuvandile kui vallutaja (Plummer, 2004). Seega võib oletada, et osade meeste vähem avatud hoiak naiste seksuaalsetele õigustele, näitab nende soovi domineerida ning rõhutab ebavõrdseid soosuhteid,

(Scott-Samuel, 2009). Samas on oluline märkida, et siiski valdav enamus meestest andis naistele õiguse erinevates olukordades seksist keeldumiseks. Siinkohal toetun viimastel aastakümnetel loodud uutele maskuliinsuse teooriatele, mille järgi mehed püüdlevald sotsiaalselt progressiivsema mehekuvandi loomise poole, eemaldudes stoilise ja seksuaalsetele vallutustele orienteeritud mehe stereotüübist (Bridges, 2014). Ühtlasi on positiivne, et võrreldes 2004. aastal läbi viidud naiste uuringuga, on naiste seas kõikides vanusegruppides ning olukordades soovimatust seksuaalvahekorra keeldumise õigustatus kasvanud 7% võrra (Lippus jt, 2015).

Soorollidega seotud hoiakud. Soorollidega seotud hoiakute puhul olid tulemused eripalgelisemad. Enamasti olid naiste vaated soorollidele egalitaarsemad kui meestel, kuid mehed toetasid naise vabadust teha abieluettepanekut naistest enam. Nii mehed kui naised pidasid rahuldustpakkuvat seksuaalelu olemasolu paarisuhtes oluliseks. Naise õiguse kohta algatada seksuaalvahekorda oli aga raske enamusel meestest võtta pooldavat seisukohta (pea pooled meestest jäid neutraalseteks). Kui Haavio-Mannila ja Kontula (2003) üle kümne aasta taguses uuringus suhtusid mehed positiivsemalt naise seksuaalsuhte algatamisele kui naised, siis minu uuringust selgus vastupidine. McCormick (2010) leidis ühtlasi oma töös, et tänapäeval teevad naised esimese sammu seksuaalsuhteks palju enam, järeldades sellest, et seksuaalsed topeltstandardid on lagunemas tänu feministlikele mõjudele, toetades soolist võrdsust ning vabamat suhtumist lubatud seksuaalsusesse.

Suurimad erinevused meeste ning naiste soorollihoiakutes ilmsid homoseksuaalsust ning aborti puudutavate väidete puhul, naised olid mõlema teema puhul egalitaarsema suhtumisega. Mõlemal juhul on tegu moraalsete ning tihti bipolaarsete teemadega, millega seostuvaid hoiakuid on raske muuta (Bohner & Wänke, 2002). Hegemoonia poole püüdlevald heteroseksuaalsed mehed näevad homoseksuaalsuses ohtu maskuliinsusele, seetõttu püütakse sellest distantseeruda läbi teistsuguse orientatsiooniga inimeste halvustamise ning rõhumise (Plummer 2004). Ka naised kuuluvad hegemoonilise maskuliinsuse käsitluses allasurutute hulka, seega võib selgitada nende positiivsemat vaadet homoseksuaalsete inimeste õigustesse kui toetust grupile, kes on ühtlasi patriarhaalse süsteemi poolt allasurutu rollis. Abordi puhul on tegemist teemaga, mis on naistele isiklikult oluline, sest puudutab otseselt nende keha ning sellega seotud õigusi. Seetõttu oli oodatav, et naised nõustuvad meestest märgatavalt enam seisukohaga, et on oluline võimaldada naisele seaduslikult raseduse katkestamine. Traditsioonilise mehelikkuse puhul on oluline omada võimu ning kontrolli (Lebaroni, Milleri

ja Yorgasoni 2014). Võib oletada, et sellise vaate omaks võtnud mehed tunnevad, et abordi puhul on nende arvamus teisejärguline, mis ei vasta maskuliinsuse eesmärkidele ning toob seega esile negatiivse suhtumise. Meeste hulgas oli siiski abordi ja homoseksuaalsusega seotud egalitaarsete hoiakutega vastajaid protsentuaalselt enam kui konventsionaalseid, mis näitab, et tänapäeval peab ka valdav enamus mehi oluliseks toetada nii naiste kui seksuaalvähemuste õigusi.

5.2 Tegurid, mis mõjutavad soorollide ja seksuaalõigustega seotud hoiakuid

Regressioonanalüüsides tuli välja, et üks olulisemaid seksuaalõiguste ning soorollidega seotud hoiakute prognoosijaid on **emakeel**. Vene emakeelega vastajate hoiakud on oluliselt traditsioonilisemad kui eesti keelt emakeelena kõnelevate inimeste omad. Kümme aastat varem Haavio-Mannila ning Osmo Kontula (2003) poolt läbi viidud uuringust tuli välja sarnane tendents - vene emakeelega vastajad nii Venemaal kui Eestis olid oma hoiakutelt traditsioonilisemad kui eestlased. Kuigi mõlemad riigid jagavad ühist ajalugu, olles osaks kunagisest Nõukogude Liidust ning sotsialistlikust ühiskonnakorraldusest, on Eesti riik teinud suure edasimineku nii majanduslikus pildis kui seksuaalhariduse ning -tervise olulise rõhutamisel. Ühtlasi leian, et siin tuleb välja Eestis elava vene kogukonna integreerituse tase. Kuigi kasvame üles samas riigis, elame erinevates kultuurikeskkondades, mis meie sotsialiseerumisprotsessi tugevalt mõjutab. See ühtib sotsiaalkonstruktivistliku nägemusega, et inimene võtab omaks ühiskonnas olulised arusaamad ning hinnangud läbi igapäevase suhtlemise ümbritsevas kultuuriruumis (Berger & Luckmann, 2018). Venekeelse elanikkonna elus mängib religioon ajalooliselt tähtsat rolli kui eestlaste seas, seega on tegu tugeva traditsioonilisust rõhutava allikaga, mis ühendab seksuaalsuse ning soorollidega seotud hoiakud moraalsusega. Teatavasti on moraalsete mõõtmega hoiakud väga tugevad ning vastupidavad sotsiaalsele survele ja seadustele, seetõttu on need ka ajas stabiilsemad (Albarracín & Johnson 2019), mis selgitab jätkuva erisusi Eesti muukeelse elanikkonna hulgas.

Järgmise olulise hoiakuid mõjutava tegurina saab välja tuua **haridustaseme**. Minu läbiviidud regressioonanalüüs näitasid, et mida kõrgemalt on inimene haritud, seda liberaalsemad on ka tema seksuaalsuse ning soorollidega seotud hoiakud. Sellised tulemused on ootuspärased ning

loogilised, pikem haridustee viitab avatusele uue informatsiooni suhtes ning annab tööriistad analüüsimaks nähtusi enda ümber. Tulemused langevad kokku Mandy Boehnke (2011) leidudega erinevate riikide võrdluses. Haridustaseme olulisus ei piirne aga vaid ühe põlvkonnaga, on huvitav, et olulise mõjutegurina tuli minu analüüsis välja ka vanemate haridustase. Sotsiaalse õppimise teooria kohaselt on perekond peamiseks esmase sotsialiseerumise allikaks (Bohner & Wänke, 2002) ning egalitaarsus soorolli hoiakute suhtes võidakse omaks võtta juba varases lapsepõlves (Gibbons, Hamby, & Dennis, 1997). On loomulik, et kui lapsele on esmase sotsialiseerumise staadiumis eeskujuks vanemad, kes on oma arusaamades avatumad, võtavad ka nende järglased omaks liberaalsemaid hoiakud. Liat Kulik (2002) jõudis perekonda uuringus samale järeldusele - pikema haridusteega vanemate lapsed omasid soorollidele egalitaarsemaid vaateid. Eriti tugevalt tuli välja ema hariduse olulisus seksuaalõiguslike väidete puhul, leian, et mida pikem on naise haridustee, seda enesekindlamalt, iseseisvamalt ning väärtuslikumalt ta ennast tunneb, millest võtavad eeskujuga ka tema lapsed.

Oli oodatav, et ka **seksuaalne orientatsioon** mängib soorollidega seotud hoiakute puhul rolli. Analüüsis tuli välja, et bi- ning homoseksuaalsed inimesed on soorollide hinnangutes palju egalitaarsemad kui seda on heteroseksuaalsed inimesed. Arvan, et kuna bi- ning homoseksuaalsed inimesed võitlevad terve elu heteronormatiivsuse mallidega ning on teadlikumad feminiinsuse-maskuliinsuse fluüidsuse võimalikkusest, on ka nende hoiakud liberaalsemad. Ühtlasi puudutas üks väidetest (homoseksuaalsetel meestel ja naistel peab olema vabadus elada oma elu nii, nagu nad soovivad) nende isiklike õigusi, seega on mõistetav, et seda vabadust hinnati kõrgelt. Omamoodi vastuoluline on seksuaalõiguslike väidete puhul tulemus, et bi- ning homoseksuaalsete hulgas oli naise seksist keeldumise õiguse vastu enam vastajaid (võrreldes heteroseksuaalsete vastajatega). Antud tulemust on keeruline selgitada ning järelduste tegemiseks oleksid vajalikud täpsemad uuringud.

Statistiliselt oluline seos ilmnes ka soorollihoiakute ning seksuaalõiguste vahel. Selgus, et mida egalitaarsemad hoiakud on inimesel soorollide suhtes, seda rohkem peab ta ka õigustatuks naise keeldumist seksuaalsuhtest. Seos kõlab loogiliselt, soorollid ning seksuaalsus on omavahel tihedalt seotud, seega on oodatav, et inimesed jagavad nende suhtes sarnaseid arusaamu.

Mõnevõrra üllatavalt ei kujunenud **vanus** minu analüüsis üheks oluliseimaks mõjutajaks. Peamine erinevus ilmnes soorollihoiakute puhul, kus 25-34 aastased osutasid oma hoiakutes

konservatiivseimaks grupiks. Erinevate vanusegruppide puhul täheldatakse sageli hoiakutes lahknevusi (Tiidenberg, 2014), generatsioonid kasvavad üles sageli väga erinevate ühiskondlike normidega, mis on ajas muutuvad. 2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringus oli vanus tegur, mis mõjutas oluliselt just soo- ning seksuaalsusega seotud hoiakuid (Tiidenberg, 2014). Pakuksin välja, et suuremate vanuseliste erinevuste puudumise põhjuseks on kasutatud valimi vanuseline limiteeritus. Kõige vanem vanusegrupp siinses analüüsis lõppes vanusega 44, seega on tegemist põlvkonnaga, kes jõudis täiskasvanuikka Nõukogude Liidu lagunemisperioodil ning on suurema osa oma elust elanud läänelike väärtuste poole pürgivas vabas Eestis (Hansson & Roosalu, 2014). Inimese hoiakud võivad elu jooksul muutuda, ka täiskasvanueas on hoiakud mõjutatud ümbritsevast keskkonnast ning valitsevatest normidest. Võib spekuloida, et 35-44 aastased osutusid liberaalseimaks elukogemuse tõttu (Davis, 2007), nii isiklikus plaanis kui erinevate ühiskondade ning normidega kohanemisel. Noorim generatsioon on aga üles kasvanud ühiskonnas, mis pürgib võrdsuse ning avatuse poole.

Kuna naiste uuringu valim piirnes vanuseliselt 44 aastastega, polnud kahjuks võimalik uurida vanema generatsiooni hoiakuid (meeste uuringus olid vastajad kuni 54-aastased). Elutee teooria kohaselt on inimeste elu täis üleminekuid, millega kaasnevad ka erinevad sotsiaalsed normid ning ootused (DeLamater & Plante, 2015). Eesti ühiskonnas valitsevatest hoiakutest täieliku pildi kujundamiseks on vajalik uurida ühtlasi, milliseid normatiivseid piiranguid ning hoiakuid kannab endaga vanem elanikkond. Samuti oleks oluline 2014. aastal läbi viidud uuringute kordamine, mis võimaldaks teada saada hoiakute muutusi ajas.

Minu uurimistööst baseerus hoiakute uurimisel, järgmiseks vajalikuks sammuks oleks hoiakute ning käitumise seoste uurimine. Eestis on varemalt võrreldud meeste ning naiste, peamiselt noorte, seksuaalkäitumist, kuid soorolliliste hoiakute mõju seksuaalkäitumisele pole täiskasvanute seas põhjalikult uuritud (Part, 2010). Traditsiooniliste soorollide rõhutamine ning seksuaalõigusi eirav suhtumine võib viia seksuaalvägivalla akti toimepanemiseni ning ohvrite hukkamõistuni. Seega võimaldaksid antud teadmised efektiivsemalt kujundada strateegiaid nii noorsoole suunatud teavituskampaaniate puhul kui ennetustegevuse raames.

6. KOKKUVÕTE

Käesolevas bakalaureusetöös keskendusin Eesti meeste ja naiste soorollide ning seksuaalõigustega seotud hoiakute ning neid mõjutavate sotsiaaldemograafiliste tegurite uurimisele. Uurimuse aluseks olevad andmed on saadud kahest Eestis 2014. aastal läbi viidud uuringust, mille ühendatud andmestikke kasutasin kvantitatiivse andmeanalüüsi läbiviimiseks.

Analüüsi tulemustest selgus, et seksuaalõiguslikus pildis leiab enamik eestlastest, et naisel on õigus keelduda seksist, kui tal on selleks põhjus. Väga olulisteks keeldumise põhjusteks loetakse situatsiooni, kus partner põeb suguhaigust või on vägivaldne. Soolised erinevused tulid välja alkoholitarbimise puhul, kus meeste hulgas leidis naistega võrreldes rohkem neid, kes ei pidanud õigustatuks seksist keeldumist. Soorollidega seotud hoiakute puhul osutus valdav enamus vastajatest egalitaarsete väärtuste kandjateks ning nii mehed kui ka naised hindasid väga oluliseks rahuldustpakkuva seksuaalelu olemasolu paarisuhtes. Erinevused ilmnisid siiski naise õiguse kohta algatada vahekorda, kus esines naiste seas enam egalitaarsema suhtumisega inimesi kui meeste hulgas. Vastupidine seos tuli välja abieluettepaneku tegemisega, kus naised osutasid meestest traditsioonilisemaks. Suurimad erinevused sugudevahelises võrdluses tõid välja küsimused abordi ning homoseksuaalsuse kohta, siinkohal on enamus eesti naistest võrreldes meestega liberaalsemate hoiakutega.

Uuris ka erinevate tegurite mõju soorollide ja seksuaalõigustega seotud hoiakutele ning ilmnis, et enim on hoiakud seotud emakeele, seksuaalse orientatsiooni ja vastaja ning ka tema vanemate haridustasemega. Eesti keelt kõnelevate inimeste hulgas oli vene keelt kõnelevate inimestega võrreldes enam egalitaarsete hoiakutega vastajaid. Nii vastaja enda kui tema vanemate kõrgem haridustase seostus egalitaarsete soorolli ning seksuaalsusega seotud hoiakutega. Bi- ning homoseksuaalsed inimesed olid soorollide kohta käivate väidete puhul egalitaarsemate hoiakutega kui heteroseksuaalsed vastajad, seksuaalõiguste puhul ilmnis vastupidine.

Kokkuvõtvalt näitasid töö tulemused, et suur osa Eesti inimestest on seksuaalsuse ja soorollidega seotud vaadetes liberaalsed ning võrdsust pooldavad. Väiksed erinevused ilmnevad soolises võrdluses ning haridustaseme, emakeele, seksuaalse orientatsiooni tasandil.

Tulemustele tuginedes leian, et erinevate sotsiaalsete gruppideni on võimalik jõuda läbi haridussüsteemi, mõjutamaks soo ning seksuaalsusega seotud hoiakuid. Pean oluliseks soolistatud praktikatest eemaldumist juba lasteaialaste puhul. Egalitaarsete väärtuste inimeste jätkuvasse haridusellu põimimise ning lugupidavate hoiakute rõhutamisega seksuaalõpetuses juurutatakse hoiakud, mis aitavad luua võrdsemat ning avatumat ühiskonda. Haridus annab teadmised ning tööriistad, mis mõjutavad hoiakute kujunemist ning mille alged antakse edasi ka oma lastele. Seega mõjutab praeguste noorte hariduselu ühtlasi nende tulevaste laste hoiakuid. On oluline, et iga ühiskonnaliige tunneks, et tal on õigus öelda "ei" soovimatutele tegevustele ning arendada oma oskusi ning isiksust diskrimineerimiseta, tagamaks kõikidele võrdne kohtlemine ning tulevaste generatsioonide positiivne meelestatus seksuaalsusesse ning soohoiakutesse.

KASUTATUD KIRJANDUS

Adams, M & Coltrane, S. (2004) Boys and Men in Families: The Domestic Production of Gender, Power, and Privileges. M. S. Kimmel, J. Hearn & R.W. Connell (toim), *Handbook of studies on men and masculinities* (lk 230-248). Thousand Oaks: Sage.

Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.

Albarracín, D., & Johnson, B. T. (2019). *The handbook of attitudes: Volume 1*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Andrews, A. (2018). Power. R. Ray, J. Carlson, & A. Andrews (toim), *The social life of gender*. (lk 1-18). Thousand Oaks: Sage.

Attwood, L. (2002). Post-Soviet women: From the Baltic to Central Asia. M. Buckley (toim.), *Post-Soviet women: From the Baltic to Central Asia* (lk. 99-118). Cambridge: Cambridge University Press.

Balogun, O. M. & Hoang, K. K. Gendering Sexuality. (2018). R. Ray, J. Carlson, & A. Andrews (toim), *The social life of gender*. (lk 75-94). Thousand Oaks: Sage.

Bell, R. R. (1967). *Marriage and Family Interaction*. Homewood: Dorsey Press.

Beasley, C. (2005). *Gender & Sexuality: Critical Theories, Critical Thinkers*. London: Sage Publications.

Beres, M. A. (2014). Points of convergence: Introducing sexual scripting theory to discourse approached to the study of sexuality. *Sexuality & Culture*, 18(1), 76-84.

Berger, P. L. & Luckmann, T. (2018). *Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus. Teadmussotsioloogiline uurimus*. Tartu: Ilmamaa.

- Bergman, M. M. (1998). Social representations as the mother of all behavioral predispositions? The relations between social representations, attitudes, and values. *Papers on Social Representations*, Vol. 7. 77-83.
- Boehnke, M. (2011). Gender Role Attitudes around the Globe: Egalitarian vs. Traditional Views. *Asian Journal of Social Science*, 39(1), 57–74. doi:10.1163/156853111x554438
- Bonvillain, N. (1998). *Women and men: Cultural constructions of gender (2nd ed.)*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Bohner, G., & Wänke, M. (2002). *Attitudes and attitude change*. Hove: Psychology Press.
- Brannon, L. (1996). *Gender: Psychological perspectives*. Boston: Allyn and Bacon.
- Bridges, T. (2014). A Very “Gay” Straight?: Hybrid Masculinities, Sexual Aesthetics, and the Changing Relationship between Masculinity and Homophobia. *Gender & Society*, 28(1), 58–82. <https://doi.org/10.1177/0891243213503901>
- Bridges, T., & Pascoe, C. J. (2014). Hybrid Masculinities: New Directions in the Sociology of Men and Masculinities. *Sociology Compass*, 8(3), 246–258. doi:10.1111/soc4.12134
- Canary, D. J., Emmers-Sommer, T. M., & Faulkner, S. (1997). *Sex and gender: Differences in personal relationships*. Guilford Press.
- Connell, R. (1987). *Gender and power: Society, the person, and sexual politics*. Stanford, Calif: Stanford University Press.
- Connell, R. (2005). *Masculinities*. Berkeley, Calif: University of California Press.
- Carlson, J. (2018). Representation. R. Ray, J. Carlson, & A. Andrews (toim), *The social life of gender*. (lk 33-56). Thousand Oaks: Sage.
- Davis, S. N. (2007). Gender ideology construction from adolescence to young adulthood. *Social Science Research*, 36(3), 1021–1041. doi:10.1016/j.ssresearch.2006.08.001

Davis, S. N., & Greenstein, T. N. (2009). Gender Ideology: Components, Predictors, and Consequences. *Annual Review of Sociology*, *35*(1), 87–105. doi:10.1146/annurev-soc-070308-115920

DeLamater, J.D., & Plante R. F. (2015). *Handbook of the sociology of sexualities*. Cham: Springer.

De Visser, R. O., Badcock, P. B., Simpson, J. M., Grulich, A. E., Smith, A. M. A., Richters, J., & Rissel, C. (2014). Attitudes toward sex and relationships: the Second Australian Study of Health and Relationships. *Sexual Health*, *11*(5), 397-405. doi:10.1071/sh14099

Eesti Naiste Tervise Uuringu kodulehekülg. (2014). URL (kasutatud märts 2021) <https://sisu.ut.ee/naisteterviseuuring/avaleht-0>

Frith, H., & Kitzinger, C. (2001). Reformulating Sexual Script Theory: Developing a Discursive Psychology of Sexual Negotiation. *Theory & Psychology*, *11*(2), 209–232. <https://doi.org/10.1177/0959354301112004>

Garcia, J. R., Reiber, C., Massey, S. G. (2012). Merriwether AM. Sexual Hookup Culture: A Review. *Review of General Psychology*, *16*(2), 161-176. doi:10.1037/a0027911

Gibbons, J. L., Hamby, B. A., & Dennis, W. D. (1997). Researching Gender-Role Ideologies Internationally and Cross-Culturally. *Psychology of Women Quarterly*, *21*(1), 151–170. doi:10.1111/j.1471-6402.1997.tb00106.x

Glasman, L. R. & Albarracín, D. (2006). Forming attitudes that predict future behavior: A meta-analysis of the attitude-behavior relation. *Psychological Bulletin*, *132*(5), 778–822.

Haavio-Mannila, E., & Kontula, O. (2003). Single and double sexual standards in Finland, Estonia, and St. Petersburg. *Journal of Sex Research*, *40*(1), 36–49. doi:10.1080/00224490309552165

Hansson, L., Roosalu, T. (2014). Töö- ja pereelu ühildamisega seonduvad hoiakud. T. Roosalu (toim.), *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013*. Artiklite kogumik. (lk. 75-83). Sotsiaalministeeriumi toimetised 3/2014.

Kaplan, D., Rosenmann, A., & Shuhendler, S. (2017). What about Nontraditional Masculinities? Toward a Quantitative Model of Therapeutic New Masculinity Ideology. *Men and Masculinities*, 20(4), 393–426. <https://doi.org/10.1177/1097184X16634797>

Kay, R. (1997). Images of an Ideal Woman: Perception of Russian Womanhood through the Media, Education and Own Eyes. Buckley, M (toim.), *Post-Soviet women: From the Baltic to Central Asia* (lk. 77-98). Cambridge: Cambridge University Press.

Kimmel, M. S., & Messner, M. A. (1995). *Men's lives*. Boston: Allyn and Bacon.

Kulik L. (2002). The impact of social background on gender-role ideology. *Journal of Family Issues*, 23, 53–73. doi:10.1177/0192513X02023001003

Laanpere, M., Ringmets, I., Part, K. (2014) Abortion trends from 1996 to 2011 in Estonia: special emphasis on repeat abortion. *BMC Women's Health* 14, 81. <https://doi.org/10.1186/1472-6874-14-81>

Lebaron, C. D., Miller, R. B., & Yorgason, J. B. (2014). A Longitudinal Examination of Women's Perceptions of Marital Power and Marital Happiness in Midlife Marriages. *Journal of Couple & Relationship Therapy*, 13(2), 93-113. doi:10.1080/15332691.2013.852492

Lippa, R. A. (2001). On Deconstructing and Reconstructing Masculinity–Femininity. *Journal of Research in Personality*, 35(2), 168–207. doi:10.1006/jrpe.2000.2307

Lippus, H., Laanpere, M., Part, K., Ringmets, I., Rahu, M., Haldre K., Allvee, K. ja Karro H. (2015). Eesti Naiste Tervis 2014: seksuaal- ja reproduktiivtervis, tervisekäitumine, hoiakud ja tervishoiuteenuste kasutamine. Uurimisaruanne. Tartu: Tartu Ülikooli Naistekliinik.

Maailma Terviseorganisatsioon. (2006). *Defining sexual health: Report of a technical consultation on sexual health, 28-31 January 2002, Geneva*. Geneva: Maailma Terviseorganisatsioon.

Maailma Terviseorganisatsioon (2015). *Euroopa seksuaalhariduse standardid: Standardid poliitikakujundajatele, haridus- ja tervishoiuasutustele ja teistele spetsialistidele*. Tallinn: Eesti Seksuaaltervise Liit

Maccoby, E. E., & Jacklin, C. N. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford University Press.

McCormick, N. B. (2010). Preface to sexual scripts: social and therapeutic implications. *Sexual and Relationship Therapy*, 25(1), 91–95. doi:10.1080/14681990903563707

Oakley, A. (2015). *Sex, gender and society*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd.

Pam, N. (2013). *PsychologyDictionary*. Kasutatud 25.05.2021
<https://psychologydictionary.org/attitude-system/>

Part, K., Laanpere, M., Rahu, K., Haldre, K., Rahu, M., Karro, H. (2007). Eesti Naiste Tervis: seksuaal- ja reproduktiivtervis, tervisekäitumine, hoiakud ja terviseteenuste kasutamine. Uurimisaruanne. Tartu: Tartu Ülikooli Naistekliinik

Part, K. (2010). Seksuaaltervis ja sugu. R. Marling, L. Järviste, K. Sander (toim.). *Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II* (lk 88-89). Tallinn: Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium.

Pilvre, B. (2011). Naiste meediapresentatsioon Eesti ajakirjanduskultuuri ja ühiskonna kontekstis. Doktoritöö. Tartu Ülikool, Ajakirjanduse- ja kommunikatsiooni instituut.

Plummer, K. (2004). Male Sexualities. M. S. Kimmel, J. Hearn & R.W. Connell (toim), *Handbook of studies on men and masculinities* (lk 178-195). Thousand Oaks: Sage.

Potts, A. (2002). *The science/fiction of sex: Feminist deconstruction and the vocabularies of heterosex*. London: Routledge

Renzetti, C. M., & Curran, D. J. (1995). *Women, men, and society: the sociology of gender*. Boston: Allyn & Bacon.

Rootalu, K. (2014). Kirjeldav statistika. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. (kasutatud jaanuar 2021)
<http://samm.ut.ee/kirjeldav-statistika>

Scott-Samuel, A. (2009). Patriarchy, masculinities and health inequalities. *Gaceta Sanitaria*, 23(2), 159–160. doi:10.1016/j.gaceta.2008.11.007

Sepper, M. L. (toim.), (2010). *Naised & mehed: võrdsed õigused, võrdne vastutus: ülevaade soolise võrdõiguslikkuse seadusest*. Tallinn: Sotsiaalministeerium

Stainton-Rogers, W., & Stainton-Rogers, R. (2004). *The psychology of gender and sexuality: An introduction*. Maidenhead: Open University Press.

Themas, A., Ainsaar, M., Soo, K., Sammul, M., Uusküla, A., Tarum, H., Hendrikson, R., Arak, T., Espenberg, K. ja Varblane, U. (2015). *Eesti meeste hoiakute ja käitumise uuring: tervis, haridus, tööhõive, ränne ja pereloo*. Uuringu lõppraport. Tartu: Tartu Ülikool

Tiidenberg, K. (2014). Heteronormatiivsus kui domineeriv hoiakutesüsteem Eestis. T. Roosalu (toim.), *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013*. Artiklite kogumik. (lk. 98-106). Sotsiaalministeeriumi toimetised 3/2014.

Tooding, L.-M. (2015). Regressioonimudel kategooriaalse tunnuse prognoosimiseks. S. Sakk (toim.), *Andmete analüüs ja tõlgendamine sotsiaalteadustes* (lk 293-319). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Wade, L. D., & DeLamater, J. D. (2002). Relationship Dissolution as a Life Stage Transition: Effects on Sexual Attitudes and Behaviors. *Journal of Marriage and Family*, 64(4), 898–914. doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00898.x

White, N. (1997). Women in changing societies: Latvia and Lithuania. Buckley, M (toim.), *Post-Soviet women: From the Baltic to Central Asia* (lk. 203-218). Cambridge: Cambridge University Press.

Wiederman, M. W. (2005). The gendered nature of sexual scripts. *The Family Journal*, 13, 496–502. doi:10.1177/1066480705278729

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kätlin Aavik,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Eesti meeste ja naiste seksuaalõiguste ning soorollidega seotud hoiakud“, mille juhendaja on Kadri Soo, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kätlin Aavik

28.05.2021